

ΟΦΕΛΤΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΟΜΙΛΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ - ΤΕΥΧΟΣ 11 - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2013

- ▶ Το κενοτάφιο του Νικοκρέοντα ▶ Αθήνα 490-480π.Χ.: Η δεκαετία μεταξύ των δύο Μηδικών πολέμων ▶ Χώροι Λατρείας στο Μινωικό Ανακτορικό πολιτισμό ▶ Δομή και Λειτουργία του ανακτόρου της Φαιστού
- ▶ Το Βυζαντινό εμπόριο το 12ο αιώνα: Εμπόριο και βυζαντινή ιδεολογία
- ▶ Η Μεταμόρφωση Βυζαντινής πόλης ▶ Τα Χασαμπουλιά
- ▶ Οι παραδοσιακοί νερόμυλοι στα Γέρα Ορεινής

Ο Όμιλος Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου ιδρύθηκε το 2001 από μια ομάδα φοιτητών με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην αρχαιολογία και αγάπη για την πολιτιστική κληρονομιά τόσο του τόπου μας όσο και του ευρύτερου περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο ζούμε.

Μέσα από διάφορες δραστηριότητες ο όμιλος μας στοχεύει να προβάλλει τον αρχαιολογικό πλούτο, καθώς επιδιώκει και την ευαισθητοποίηση των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, αλλά και της κοινωνίας ευρύτερα, σχετικά με τη διατήρηση, διαφύλαξη και μελέτη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ακόμη, δεν επικεντρώνεται μόνο στη διεύρυνση των γνωσιακών οριζώντων των μελών του, ενώ παράλληλα στοχεύει στην ανάπτυξη της κριτικής τους σκέψης και δραστηριοποίησης τους σε θέματα αρχαιολογίας και ιστορίας.

Επίσης ο όμιλος Αρχαιολογίας έχει θέσει ως στόχο του, μέσα από τις ομαδικές του δραστηριότητες και το περιοδικό, το οποίο εκδίδει από το 2002, να μεταλαμπαδεύσει στους φοιτητές, οι οποίοι ουσιαστικά είναι το μέλλον αυτού του νησιού, ότι η ανθρωπότητα δεν προχωρά μόνο με ανθρώπους, οι οποίοι διαθέτουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο και που μελετούν παθητικά την επιστήμη τους, αλλά ενδυναμώνεται όταν συγκροτείται από άτομα, τα οποία παράλληλα δραστηριοποιούνται και σε άλλους τομείς, σέβονται το συνάνθρωπο τους, το περιβάλλον τους και τον πολιτισμό τους και οι οποίοι μπορούν να συνεργαστούν και να συνδυάσουν τη δουλειά τους και με την δουλειά άλλων επιστημών ώστε να καταλήξουν στη αλήθεια, την οποία αναζητούν.

Μέσα στα πλαίσια της επίτευξης των πιο πάνω στόχων, ο Όμιλος Αρχαιολογίας σε συνεργασία με τους καθηγητές του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, καθώς επίσης και με άλλους ομίλους, έχει οργανώσει εκδρομές σε

αρχαιολογικούς χώρους όπως Λέμπα, Καλαβασός-Τέντα, Χοιροκοιτία, Αμαθούντα, Κούριο, Μουτουλα, Πεδουλά, Καλοπαναγιώτη, Φοικάρδου, Φοινί και Ομοδος ενώ φέτος πραγματοποιήθηκε και μια περιδιάβαση σε ιστορικά σημεία της Λευκωσίας. Επίσης έχουν πραγματοποιηθεί επισκέψεις σε μονές και εκκλησίες όπως την Ιερά Μονή Μαχαιρά και Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου και εκκλησία Αγίας Νάπας στη Λεμεσό καθώς και σε μουσεία όπως το Μεσαιωνικό Μουσείο Κύπρου στο Μεσαιωνικό Κάστρο Λεμεσού. Επίσης έχουν διοργανωθεί εκπαιδευτικά ταξίδια στο εξωτερικό, όπως στη Κωνσταντινούπολη (2 φορές), Ιορδανία, Τυνησία και Σικελία.

Επιπλέον έχει διοργανώσει διαλέξεις και βραδιές ομίλων, ενώ έχει προβάλλει ντοκιμαντέρ εκπαιδευτικού χαρακτήρα και ταινίες ψυχαγωγικού περιεχομένου. Ακόμη αρκετοί είναι οι φοιτητές-μέλη του ομίλου, οι οποίοι συμμετέχουν σε ανασκαφές σε διάφορες θέσεις στη Κύπρο, όπως στη Οικία του Ορφέα στη Πάφο, στη Παλαίπαφο (Κούκλια) και στη έρευνα του Ναυαγίου του Μαζωτού αλλά και στο εξωτερικό, στη ανασκαφή στο Ηραίο της Σάμου και στη Εύβοια φέτος το καλοκαίρι.

Επίσης μερικά από τα μέλη μας είχαν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν σε πρακτικά μαθήματα Ενάλιας Αρχαιολογίας, τα οποία πραγματοποιήθηκαν στη θέση Ακρωτήρι στη Λεμεσό (2007), στη θέση Ακρωτήρι στο Κίτι (2008, 2009) και στη έρευνα του Ναυαγίου του Μαζωτού (2011, 2012). Τα μαθήματα αυτά έχουν ως στόχο την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος των νεαρών αρχαιολόγων όχι μόνο για τα χερσαία ευρήματα αλλά και για τον πλούτο που κρύβει η θάλασσα στο βυθό της.

Ελπίζουμε η προσπάθεια των μελών του Ομίλου Αρχαιολογίας να συμβάλει ουσιαστικά και έμπρακτα στα πανεπιστημιακά δρώμενα, καθώς επίσης να συνεχιστεί και στα μετέπειτα χρόνια.

ΟΦΕΛΤΗΣ: Το όνομα Οφέλτης είναι η πρωιμότερη ελληνική επιγραφή που έχει βρεθεί στην Κύπρο, χαραγμένη πάνω σε σιδερένιο οβελό εντός του θαλαμοειδούς τάφου υπ' αριθμό 49 στην τοποθεσία Σκάλες της Παλαιπάφου του 1979. Ο τάφος χρονολογείται στον 11ο-10ο αιώνα π.Χ. Ειδικοί μελετητές χρονολόγησαν την επιγραφή στα 1050 π.Χ. και αυτό έχει μεγάλη σημασία για το νησί, αφού αποτελεί την πρωιμότερη μαρτυρία ύπαρξης της ελληνικής γλώσσας στο νησί. Η επιγραφή έχει χαραχθεί στο κυπριακό συλλαβάριο και διασώζει το όνομα ενός Έλληνα, στην γενική πτώση της Αρκαδικής διαλέκτου (ο-ρε-λε-τα-υ), ένδειξη ότι στο τέλος της 2ης χιλιετίας είχε ήδη διαμορφωθεί η Αρκαδοκυπριακή στο νησί. Το όνομα Οφέλτης είναι σχετικά σπάνιο και ανήκει σε μυθολογικό πρόσωπο. Η πρώτη εμφάνιση της ελληνικής γλώσσας στην Παλαιάπαφο, αλλά και η εμφάνιση ελληνικών μυθολογικών ονομάτων, γεγονός που φανερώνει κάποιες μορφές σχέσεις με την Ελλάδα, έρχεται να επιβεβαιώσει τη μυθική παράδοση που θέλει τον Αγαπήνορα, αρχηγό των Αρκάδων στην τρωική εκστρατεία, να ιδρύσει την Παλαιάπαφο μετά τα τρωικά.

ΤΕΥΧΟΣ 11 - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 4 Το κενοτάφιο του Νικοκρέοντα
- 8 Αθήνα 490-480π.Χ.: Η δεκαετία μεταξύ των δύο Μηδικών πολέμων
- 11 Χώροι Λατρείας στο Μινωικό Ανακτορικό πολιτισμό
- 14 Δομή και Λειτουργία του ανακτόρου της Φαιστού
- 18 Το Βυζαντινό εμπόριο το 12ο αιώνα: Εμπόριο και βυζαντινή ιδεολογία
- 21 Η Μεταμόρφωση Βυζαντινής πόλης (7ος-9ος αιώνας)
- 24 Τα Χασαμπουλιά
- 27 Οι παραδοσιακοί νερόμυλοι στα Πέρα Ορεινής
- 30 Ανασκαφές - Έρευνες 2013
- 31 Δραστηριότητες ομίλου 2012 - 2013

ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΟΦΕΛΤΗΣ

ΟΜΙΛΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

Ιδιοκτησία:	Όμιλος Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κύπρου
Δια νόμου Υπεύθυνος:	Άνδρη Νικολάου
Αρχισυνταξία:	Σάββας Σταύρου
Βοηθός Αρχισυντάκτη:	Μαρίνος Παπαϊωακείμ
Συντακτική Ομάδα:	Άνδρη Νικολάου, Μαρίνος Παπαϊωακείμ, Σάββας Σταύρου, Νάσια Μακαρούνα, Κατερίνα Σάββα, Ντανιέλλα Γεωργίου, Βαλάντω Κωνσταντίνου, Μαρία Ρούσου, Ραφαήλ Εύζωνας, Ειρήνη Φράγκου
Διόρθωση Κειμένων:	Άνδρη Νικολάου, Κατερίνα Σάββα, Σάββας Σταύρου, Βαλάντω Κωνσταντίνου, Μαρίνος Παπαϊωακείμ
Φωτογραφικό υλικό:	Άνδρη Νικολάου, Σάββας Αλεξάνδρου
Επιμέλεια Έκδοσης:	Σάββας Σταύρου, Άνδρη Νικολάου, Θωμάς Κωστή
Ηλεκτρονική Σελίδωση:	Θωμάς Κωστή
Εκτύπωση:	Τυπογραφείο Η. Loizides LTD

Το κενοτάφιο του Νικοκρέοντα

Άνδρη Νικολάου
ΙΣΑ 4ο

Δυτικά της νεκροπόλεως της Σαλαμίνας έχει ανασκαφεί ένα κενοτάφιο που αποδίδεται στον τελευταίο Κύπριο βασιλιά της Σαλαμίνας, Νικοκρέοντα.

Το μνημείο αρχικά είχε προσέξει ο Palma di Cesnola αλλά ανασκάφηκε πλήρως από το τμήμα αρχαιοτήτων με επικεφαλής τον Βάσσο Καραγιώργη το 1965.

Η ανασκαφή και τα Ευρήματα

Κατά την τελευταία ανασκαφή άρχισαν καθαρίζοντας τον τύμβο. Ο τύμβος ήταν ένας σωρός από χώμα που κατασκευάστηκε πάνω από μια κυκλική εξέδρα. Με την έναρξη της ανασκαφής ο τύμβος είχε ύψος 10 μέτρα. Φτιάχτηκε με αναλημματικούς τοίχους από χαλίκια και πλίνθους.

Σύμφωνα με τα αντικείμενα που βρέθηκαν στον τύμβο οι ανασκαφείς έφτασαν στο συμπέρασμα ότι χρησιμοποιήθηκε χώμα από την κοντινή νεκρόπολη ανάμεσα στο χωριό Έγκωμη και στο δάσος της Σαλαμίνας (αμφορείς για ταφή), από

κοντινά ιερά (αγάλματα και τερακότες), ακόμα και από την θέση της Ύστερης εποχής Χαλκού της Έγκωμης (Karageorghis 1969, p.152, Karageorghis 1973, p.133). Τα πιο πρόσφατα ευρήματα που βρέθηκαν μέσα σε αυτόν χρονολογούνται τον 4ο αιώνα π.Χ και αυτό αποτελεί ένα terminus ad quem για το κενοτάφιο. Ένας τύμβος προστάτευε τον τάφο από παραβίαση και λεηλασία.

Το πάνω μέρος της εξέδρας ήταν σχεδόν επίπεδο. Η επίπεδη επιφάνεια, νότια του κέντρου, ήταν καλυμμένη με μια ορθογώνια πλατφόρμα χτισμένη από πλίνθους. Στο δάπεδό της ανασκάφτηκε στάχτη αναμειγμένη με κάρβουνο, απανθρακωμένοι σπόροι, σιτηρά και φρούτα, σιδερένια και χάλκινα καρφιά, επιχρυσωμένες χάντρες, χάλκινα φύλλα μυρτιάς, επιχρυσωμένα κομμάτια αλαβάστρινων αγγείων κ.α. Οι πλίνθοι γύρω από το κέντρο ήταν μαυρισμένοι από φωτιά.

Ο σωρός χώματος στο κέντρο της εξέ-

Το Κενοτάφιο του Νικοκρέοντα
(Karageorghis 1969)

δρας αποτελείται από κόκκινη λάσπη, πέτρες και οριζόντια στρώματα τούβλων και χαλικιών. Επίσης, υπήρχε ένας μεγάλος αριθμός από καρφιά και κάρβουνο πάνω από αυτά. Δεν υπήρχαν όμως υπολείμματα φωτιάς άρα αυτός ο σωρός φτιάχτηκε αφότου έσβησαν την πυρά. Κάτω από αυτόν υπήρχαν τα απομεινάρια της πυράς τα οποία είχαν καλυφθεί με ένα σωρό από πέτρες. Αποτελούνταν από στάχτη, κάρβουνο, καρφιά, κομμάτια αλάβαστρων από αλαβάστρινο ή επιχρυσωμένο πήλο, κομμάτια από παραμορφωμένα πήλινα αγάλματα, πήλινα αγάλματα που ψήθηκαν στην πυρά, πήλινες χάντρες, χρυσά αντικείμενα όπως ρόδακες, φύλλα σιδήρου, στλεγγίδες κ.α. Η επιφάνειά του ήταν καλυμμένη με λάσπη. Ίχνη φωτιάς κάλυπταν όλη σχεδόν την επιφάνεια της εξέδρας. Έχουν βρεθεί ολόγυρα μικρά κομμάτια ξυλάνθρακα και στάχτης σκορπισμένη μαζί με απανθρακωμένους σπόρους και σιτηρά.

Στις 4 πλευρές της εξέδρας υπήρχαν αναβαθμίδες. Στη μέση της δυτικής πλευράς υπήρχε μια κεκλιμένη επιφάνεια που οδηγούσε στην κορυφή της εξέδρας. Επικαλύφθηκε με ένα λεπτό λευκό στρώμα χρώματος που της δίνει μια όψη μαρμάρινου οικοδομήματος κλασικής περιόδου. Καταλήγει σε ένα διάδρομο ανάμεσα σε δύο τοίχους συμμετρικούς σε σχέση με την αναβαθμίδα. Γύρω από το κέντρο ανασκάφηκαν 16 ορθογώνιες οπές τοποθετημένες συμμετρικά, 4 σε κάθε πλευρά. Όλοι έχουν σχεδόν τις ίδιες διαστάσεις και κατάλοιπα ξύλου σχεδόν απανθρακωμένα.

Αργότερα έσκαψαν το δάπεδο της εξέδρας και έφτασαν μέχρι τον φυσικό βράχο αλλά δεν βρήκαν ταφή.

Από την πυρά πιο συγκεκριμένα μεταξύ άλλων έχουν ανασκαφεί μεταλλικά κομμάτια από ασπίδες. Προφανώς είχαν τοποθετηθεί στην φωτιά και το ξύλινο κομμάτι τους έχει καταστραφεί. Όσο αφορά την αρίθμησή τους, ίσως αποτελούσε προσφορά για κάθε αρσενικό μέλος της βασιλικής οικογένειας ή τοποθετήθηκαν ξεχωριστά σε κάθε άγαλμα στην τελετή. Τα μέλη της οικογένειας είναι 16 (Karageorghis 1973, p.194).

Μάλλον υπήρχε στεφάνι σε κάθε ομοίωμα που βρισκόταν γύρω από την πυρά και ίσως καταστράφηκε λόγω της υψηλής θερμοκρασίας. Βρέθηκαν αποσπάσματα κυκλικών περιγραμμάτων άσπρου πηλού επιχρυσωμένα. Υπήρχαν επίσης σφαιρικά ή ωειδές μούρα μυρτιάς στα στεφάνια από πήλο καλυμμένα με άσπρη συγκολλητική ουσία και μετά τοποθετούσαν επιχρυσωμένα. Ίσως έβραζαν και ρόδακες. Ένα άλλο είδος στεφανιού είναι και αυτό που είναι εξολοκλήρου επιχρυσωμένο, με χοντρό σύρμα σαν κοτσάνι, γύρω του εφά-

πτονται βλαστοί με χρυσά φύλλα. Αυτά, μαζί με ρόδακες ήταν ιδιαίτερα γνωστά στον Ελληνιστικό κόσμο.

Το σημαντικότερο εύρημα της ανασκαφής είναι τα αγάλματα από άψητο πήλο. Τα είχαν πλάσει γύρω από ένα ορθογώνιο ξύλινο δοκάρι, όπως φαίνεται από το σημάδι που άφησε πίσω από το κεφάλι του αγάλματος αλλά και από τα κατάλοιπα του ξύλου. Τοποθετούσαν καρφιά πάνω στο ξύλο για να κρατήσουν τον πήλο στην θέση του κατά το πλάσιμο. Ίσως υπήρχε και ράβδος για να κρατά το χέρι στον κορμό, ένα δοκάρι για τον κορμό και το κεφάλι που χωριζόταν στα δύο για τα πόδια (Karageorghis 1973, p.198). Βρέθηκαν κεφάλια αντρικά και γυναικεία, μερικά από αυτά διακοσμημένα με βαφή. Έχουν βρεθεί, επίσης, πήλινα μέρη ανθρώπινου σώματος όπως γυναικεία στήθη αλλά και άκρα. Μαζί με αυτά βρέθηκε και ένα πήλινο κεφάλι αλόγου. Ίσως να μην υπήρχε ολόκληρο ομοίωμα αλόγου αλλά να είχαν φτιάξει εξαρχής μόνο το κεφάλι ως υποκατάστατο ενός αληθινού αλόγου ανακαλώντας τις θυσίες αλόγων της Αρχαϊκής εποχής (Karageorghis 1973, p.200).

Τα περισσότερα είχαν ρεαλιστικές διαστάσεις και σχεδόν όλα βρέθηκαν παραμορφωμένα. Μάλλον βρισκόνταν μετωπικά και θα φαινόταν μόνο από μπροστά εφόσον η πίσω πλευρά δεν ήταν καλά επεξεργασμένη. Μάλλον ήταν σκεπασμένα με ύφασμα. Μερικά, κυρίως τα γυναικεία και αυτά των ηλικιωμένων, ήταν πλήρως ντυμένα. Αυτά των νεαρών και των αγοριών ήταν μερικώς ντυμένα, με χλαμύδα ή ίσως και γυμνά. Κάποια έφεραν και στεφάνι (Karageorghis 1973, p.199). Όταν άναψαν την φωτιά και εξαπλώθηκε οι ξύλινοι δοκοί πήραν φωτιά. Πολύ σύντομα ο πήλος ψήθηκε μερικώς αλλά όταν έπεσαν τα αγάλματα με τα ξύλα παραμορφώθηκαν. Κάποια άλλα ψήθηκαν καλά πριν πέσουν. Η φωτιά προκάλεσε ρωγμές και αυτό αποδεικνύει πως δεν ήταν από τερακότα αλλά από πήλο. Κάποια είχαν χαρακτηριστικά από την τέχνη του Λυσίππου όπως τα μαλλιά, το μισάνοιχτο στόμα, οι βαθιές γωνίες ματιών και τα φρύδια.

Γενικότερα, υπάρχει ακόμα ένας τέτοιος τύμβος στην νεκρόπολη της Σαλαμίνας που χρονολογείται το 600 π.Χ. Δεν υπάρχει όμως καμία ένδειξη ύπαρξης εθίμου δημιουργίας τύμβων πάνω από τάφους, ούτε διατήρησής του κατά τον 4ο αιώνα. Εισήχθηκε μάλλον από την Ανατολή κατά την Αρχαϊκή περίοδο και δεν διατηρήθηκε. Ίσως να είχε ενταχθεί κατά την Ελληνιστική εποχή στην πολιτική και κοινωνική ζωή του νησιού σύμφωνα με την μόδα της εποχής. Αυτήν την περίοδο εμφανίζονται τύμβοι στη Μακεδονία και στην

Βιβλιογραφία:

Ιστορία της Κύπρου, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία 2000, Τόμος Β', Αρχαία Κύπρος, σελ. 606-618, 625, 626-638, 679, 685, 686, 688, 922

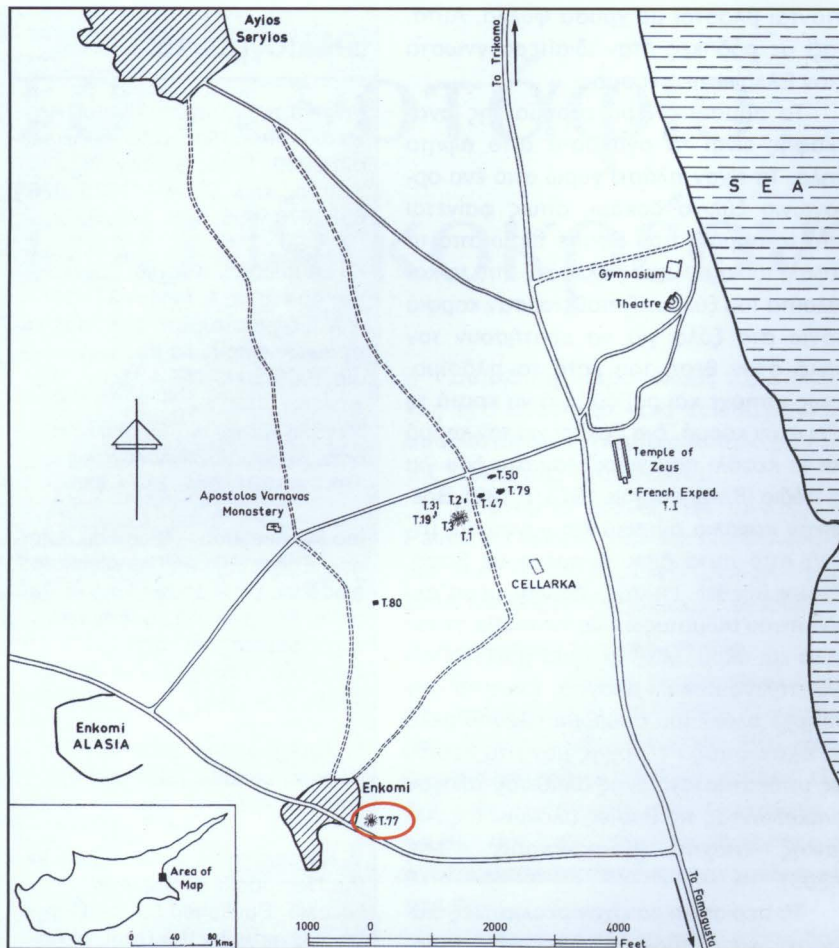
Κ. Σπυριδάκη, Κύπριοι βασιλείς του 4ου αι. π.Χ. (411 – 311/10 π.Χ.), δημοσιεύματα εταιρείας κυπριακών σπουδών αρ. 1, Λευκωσία 1963, σελ. 117 – 155.

Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, Λευκωσία, Φιλόκυπρος, 1984 – 1991, σελ. 233 - 235

I. Michaelidou – Nicolaou, Literacy, Epigraphic and numismatic evidence on Nicocles king of Paphos, Κυπριακά Σπουδαί, Δελτίον Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών, Τόμος Μ', Λευκωσία, 1976, σελ. 15-28

V. Karageorghis, Salamis in Cyprus, London 1969, p. 140-148, 151-164

V. Karageorghis, Excavations in the Necropolis of Salamis, Nicosia, Published for the Republic of Cyprus by the Dept. of Antiquities 1973, vol. III, (Text) p. 129-202. (Folding Plans and Sections) Figs. XXIII, XXIV, XXVII. (Plates) Pls. J, K, L, M, N, O, P, CXL, CXLIII, CXLIV, CXLVIII, CXLIX, CLI, CLIII, CLIX, CLXV, CLXXXVIII, CXCVII, CCLXXXII

Χάρτης με την θέση του τάφου
(Karageorghis 1969)

Ανατολία (όπου ο τύμβος είχε μεγάλη ιστορία και συνέχεια από την Αρχαϊκή περίοδο). Ο τύμβος μοιάζει με τον τύμβο του Τάνταλου στην Φρυγία.

Οι ανασκαφείς εισηγήθηκαν πως το μνημείο χρησιμοποιήθηκε σαν κενοτάφιο για τον τελευταίο βασιλιά της Σαλαμίνας Νικοκρέοντα που πέθανε με την οικογένειά του στο ολοκαύτωμα αυτοκτονίας το 311/10 π.Χ. (Karageorghis 1973, p.138).

Χρονολόγηση

Όπως έχω αναφέρει και πιο πριν κάποιο από το υλικό του τύμβου χρονολογείται στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού και προέρχεται από την θέση της Έγκωμης λίγο πιο πέρα. Άλλα σημεία του τύμβου χρονολογούνται από τον 6ο αιώνα μέχρι και τον 4ο π.Χ. αιώνα. Ένα μικρό γυναικείο κεφάλι Αλεξανδρινού τύπου και οι αμφορείς ανήκουν στην Κυπροκλασική I και II. Επίσης, έχουν βρεθεί κάποια πέτρινα και μαρμάρινα γλυπτά του 5ου και 4ου αιώνα καθώς και μελανοστιλβωτά Αττικής κεραμικής. Το Λυσιππικό στυλ των πήλινων αγαλμάτων τα χρονολογούν στον τελευταίο 4ο του 4ου αιώνα. Τα επιχρυσωμένα αλάβαστρα μαζί με άλλη κεραμική και τα στεφάνια ανήκουν στο τέλος του 4ου αιώνα (Karageorghis 1973, p.200).

Συμπεράσματα

Σίγουρα το μνημείο έχει ταφικό χαρακτήρα, οι προσφορές τοποθετήθηκαν στο δάπεδο της εξέδρας σε μια χρονική στιγμή

και καταστράφηκαν από φωτιά σε μια τελετή. Άρα αποκλείεται να προορίζονταν για βωμό ή ιερό. Μετά την τελετή μαζεύτηκαν όλα σε ένα σωρό πάνω από την πυρά και καλύφθηκαν με χώμα και πέτρες. Αργότερα από πάνω ανεγείρεται ο τύμβος που αποτελεί τιμή προς τον νεκρό και προστασία ενός μνημείου σημαντικού. Τα φρούτα και οι σπόροι αντιπροσωπεύουν την τελετή παγκαρπία ή πανσπερμία.

Οι 16 οπές που αντιστοιχούν μάλλον σε 16 ομοιώματα μαρτυρούν πως η πυρά ήταν τελετή τιμής αφιερωμένη σε συγκεκριμένο αριθμό ατόμων που απεικονίζονται από τα πήλινα αυτά αγάλματα. Μάλλον αυτά τα άτομα ήταν σημαντικοί πολίτες της Σαλαμίνας. Επομένως, σύμφωνα με τα συμπεράσματα των ανασκαφών, ίσως το μνημείο και η πυρά συνδέονται με θάνατο από αυτοκτονία του τελευταίου βασιλιά της Σαλαμίνας Νικοκρέοντα και της βασιλικής οικογένειας, των οποίων τα σώματα κήκαν και έτσι δεν ήταν δυνατή η ταφή. Το πρόβλημα ήταν να κάνουν μια τελετή και να προσφέρουν δώρα για τον βίαιο θάνατό τους. Το περιστατικό περιγράφεται από το Διόδωρο και άλλους Έλληνες συγγραφείς. Στον στρατιωτικό βασιλιά και τους υπόλοιπους άντρες της οικογένειας προσφέρονται πανοπλίες με ασπίδες και δόρατα. Στις γυναίκες προσφέρονται αρωματικά δοχεία και επίχρυσα αγγεία. Οι προτομές στέφονται με στεφάνια σαν σύμβολο ευγένειας. Δεν θυσιάζουν ζώο ίσως γιατί υπήρξε αρκετή βιαιότητα και δεν χρειαζόταν άλλη. Μια τέτοια τελετή με ομοιώματα των νεκρών γινόταν συχνά έτσι ώστε να δώσουν τις πρέπουσες τιμές σε νεκρούς που δεν είναι δυνατόν να θαφτούν. Τα πήλινα πορτρέτα συμβολίζουν την παρουσία των νεκρών που παίρνουν μέρος στην τελετή. Η τελετή μάλλον έγινε λίγο αργότερα από το ολοκαύτωμα. Οι τερακότες δεν είχαν ακόμα στεγνώσει από το πλάσιμο και αυτό δείχνει μια βιασύνη. Η τοποθέτηση των αντικειμένων στην εξέδρα και το κτίσιμο της χρονολογούνται την ίδια περίοδο που σημαίνει πως φτιάχτηκαν σε μικρό χρονικό διάστημα (Karageorghis 1973, p.201-202).

Κάποια από τα ευρήματα δείχνουν τις σχέσεις της Κύπρου με τον υπόλοιπο Ελληνιστικό κόσμο και δίνουν μια ερμηνεία στο μνημείο. Ο τάφος μοιάζει με τον τάφο του Μίδα στην Γόρδιο, ο οποίος αυτοκτόνησε μετά την επίθεση των Κυμερίων του 696 π.Χ.

Ιστορικό Υπόβαθρο

Μετά την νίκη του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Φοινίκη, το 333 π.Χ. ο κυπριακός στόλος εντάσσεται στο πλευρό του στη Σιδώνα και αργότερα τον βοήθησε να κατακτήσει την Τύρο το 332. Σύμφωνα με τον Αρριανό, ο κυπριακός στρατός είχε ως επι-

κεφαλή τον Πνυταγόρα, πατέρα του Νικοκρέοντα.

Ο Δουριδής μας πληροφορεί ότι, αφού νίκησαν, ο Αλέξανδρος επέστρεψε από την Αίγυπτο και αντάμειψε τους συμμάχους του με πλούσια δώρα. Ο βασιλιάς της Σαλαμίνας, ο οποίος το 332 π.Χ. ήταν ο Νικοκρέων, πήρε ως δώρο την πόλη της Ταμασσού με τα μεταλλεία, αφού την αφαίρεσε από τον Πουμιάθωνα του Κιτίου.

Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου ο Νικοκρέων και άλλοι βασιλείς της Κύπρου εντάσσονται υπό το πλευρό του Πτολεμαίου και κάποιοι άλλοι υπό το πλευρό του Αντίγονου. Το 321 οι βασιλείς των Σαλαμίνας, Αμαθούντας, Σόλων και Πάφου συμμαχησαν με τον Πτολεμαίο και πολιορκήσαν μια πόλη. Ωστόσο μέχρι το 315 Αντίγονος και Πτολεμαίος προσπαθούσαν να πάρουν την Κύπρο με το μέρος τους. Ο Αντίγονος είχε στείλει απεσταλμένο και είχε πάρει με το μέρος του αυτού του Κιτίου, της Λαπήθου, του Μαρίου και της Κερύνειας. Μα ο Πτολεμαίος απάντησε στέλλοντας στρατό με επικεφαλή τον αδελφό του Μενέλαο. Ο τελευταίος κατέλαβε την Κερύνεια την Λάπηθο, συμμαχησε με το Μάριο, την Αμαθούντα και πολιορκήσε το Κίτιο το οποίο τελικά συνθηκολόγησε. Ολόκληρη η Κύπρος βρισκόταν σε συμμαχία με τον Πτολεμαίο.

Το 312 ο Πτολεμαίος επανέρχεται στο νησί και εκτελεί όσους βασιλείς βρίσκονταν ακόμα με το μέρος του Αντιγόνου. Επίσης, ερημώνει περιοχές και διαλύει βασιλεία, όπως στην περίπτωση του Μαρίου που μεταφέρει τους κατοίκους του στο βασίλειο του Νικοκλή στην Πάφο. Μετά, όπως μας πληροφορεί ο Διόδωρος παρέδωσε τις πόλεις στο Νικοκρέοντα και τον έκανε στρατηγό του νησιού. Ο Διόδωρος και ο Λαέρτιος τον ονομάζουν «σατράπη», ο Κικέρωνας «Cyrrium tyrannum» και ο Πλούταρχος τύραννο.

Μετά το 311 δεν διαδέχθηκε άλλος βασιλιάς τον Νικοκρέοντα, που είχε πεθάνει. Ο Διόδωρος μας πληροφορεί πως όταν ο Πτολεμαίος πληροφορήθηκε ότι ο Νικοκλής της Πάφου διαπραγματευόταν μυστικά με τον Αντίγονο (δηλαδή το 310) έστειλε δύο αξιωματούχους του, τον Αργαία και Καλλικράτη, με εντολή να τον σκοτώσουν. Αυτοί περικύκλωσαν το ανάκτορό του, με στρατεύματα του Μενέλαου, και τον ανάγκασαν να αυτοκτονήσει. Η γυναίκα του Νικοκλή διέταξε τις γυναίκες των αδελφών του βασιλιά να αυτοκτονήσουν, σκότωσε τις κόρες της και αυτοκτόνησε και αυτή για να μην γίνουν λάφυρα του Πτολεμαίου. Οι αδελφοί του Νικοκλή έβαλαν φωτιά στο ανάκτορο και έτσι δεν έμεινε κανείς από την οικογένεια.

Μερικοί ερευνητές ταυτίζουν αυτή την ιστορία με τον Νικοκρέοντα της Σαλαμίνας, γι' αυτό άλλωστε και ο ανασκαφέας ταυτίζει το μνημείο με αυτόν. Τα αντικείμενα, η χρο-

νολόγηση και ο τύπος του μνημείου ταιριάζουν με ένα τέτοιο θάνατο. Από ένα τέτοιο θάνατο, όπως τον περιγράφουν οι πηγές, φυσικό είναι να μην υπάρχουν λείψανα από τους νεκρούς γι' αυτό και φτιάχτηκαν τα ομοιώματα. Πιστεύουν πως έγινε κάποια σύγχυση από τους αρχαίους συγγραφείς. Τα τοπωνύμια Πάφος και Σαλαμίνα όμως δεν συγχέονται εύκολα. Η σύγχυση όμως πιστεύουν ότι προήλθε από τα ονόματα των συζύγων τους. Η Αξιοθέα ήταν σύζυγος του Νικοκλή και η Βιοθέα του Νικοκρέοντα. Ο Wesseling είχε διορθώσει το κείμενο του Διοδώρου αλλάζοντας το Νικοκλής σε Νικοκρέων και ονομάζει Αξιοθέα τη σύζυγο του Νικοκρέοντα, παρόλο που ο Αθήναιος την ονομάζει Βιοθέα.

Ο Νικοκλής μάλλον είχε παραμείνει στο πλευρό του Πτολεμαίου μέχρι το 312 και αργότερα ίσως δυσαρεστήθηκε από την μεταφορά των κατοίκων του Μαρίου στην Πάφο. Έτσι εισηγούνται πως τότε άρχισε να συνεργάζεται με τον Αντίγονο. Ο Νικοκρέων είχε πεθάνει πιο πριν από τον Νικοκλή. Η Νέα Πάφος δημιουργείται στο τέλος του 4ου αιώνα, ίσως και αυτό να συνδέεται με την ιστορία.

Ο Μενέλαος με μια εκστρατεία στην Κύπρο γίνεται στρατηγός και ο επόμενος βασιλιάς της Σαλαμίνας. Γι' αυτό ο Hill εισηγείται πως η διεκδίκηση του τίτλου αυτού οδήγησε στην καταστροφή των ανακτόρων του Νικοκρέοντα και όχι του Νικοκλή. Αν λοιπόν σκεφτούμε πως οι δύο αξιωματούχοι που έφτασαν στην Κύπρο πήραν στρατεύματα από τον Μενέλαο που είχε ήδη γίνει στρατηγός στην Σαλαμίνα, όπως μας αναφέρουν οι πηγές, τότε η ηρωική αυτοκτονία που αποδίδουν ο Διόδωρος και άλλοι συγγραφείς στον Νικοκλή είναι σωστή.

Το Χρονικό του Παρίου αναφέρει: Αφού πέθανε ο Νικοκρέων ο Πτολεμαίος κυριεύει το νησί το έτος που ήταν Αθηναίος άρχοντας ο Σιμωνίδης. Μας χρονολογεί την κατάκτηση στο 311.

Ο Σπυριδάκης υποστηρίζει πως το ηρωικό τέλος της οικογένειας της Πάφου ταξίδεψε από στόμα σε στόμα και έτσι επήλθε μια σύγχυσης κατά την καταγραφή ή ίσως ήταν λάθος του ενός συγγραφέα, είτε του Πολύαινου, είτε του Διοδώρου. Ο Διόδωρος ονομάζει τον Νικοκλή «βασιλέα της Πάφου» και ο Πολύαινος «βασιλέα των Κυπρίων». Επίσης, αναφέρει πως το γεγονός ότι πολλά τοπωνύμια στην Πάφο προέρχονται από το όνομα του Νικοκλή (π.χ. Νικόκλια) πάει να πει πως ήταν ένας άξιος βασιλιάς που το όνομά του έπρεπε να διατηρηθεί στην ιστορία (Σπυριδάκη 1963, 153-154).

Το μνημείο όμως έχει ανασκαφεί στην Σαλαμίνα του Νικοκρέοντα και όχι στην Πάφο του Νικοκλή. Κάποιοι άλλοι ερευνητές βέβαια αρνούνται την σύνδεση του μνημείου με το περιστατικό.

ΑΘΗΝΑ 490 – 480 Π. Χ.

Η δεκαετία μεταξύ των δύο Μηδικών Πολέμων

**Ραφαήλ Εύζωνας
Μαρία Ρούσου
Ειρήνη Φράγκου
ΙΣΑ 1ο**

Τα *Μηδικά*, όπως αναφέρουν οι συγγραφείς τους Περσικούς Πολέμους, είναι ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της Αρχαίας Ελληνικής ιστορίας. Αποτέλεσαν, άλλωστε, την πρώτη μεγάλη και ιστορικά τεκμηριωμένη σύγκρουση της Ανατολής με τη Δύση. Ξεκίνησαν από το 490 π. Χ. με τη μάχη στο Μαραθώνα και έληξαν μετά από πλήθος ιστορικών εξελίξεων το 479 π. Χ. με τη μάχη των Πλαταιών και τη ναυμαχία της Μυκάλης. Η δεκαετία 490-480 π. Χ. ήταν καθοριστική τόσο για την Αθήνα, όσο και για τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο.

Η μάχη του Μαραθώνα το 490 π. Χ. έμελλε να καθορίσει σε μεγάλο βαθμό τις εξελίξεις στην Αθήνα. Με τη νίκη αυτή των Αθηναίων αποδείχθηκε η ανωτερότητα των Ελλήνων οπλιτών, του οπλισμού και της ελληνικής τακτικής. Επίσης, αναπτρώθηκε το ηθικό των Αθηναίων καθώς και των υπόλοιπων Ελλήνων, αφού καταρρίφθηκε ο μύθος του αήτητου των Περσών. Ταυτόχρονα, η Αθήνα απέφυγε τον κίνδυνο της επανόδου του Ιππία (ανατροπή το 510 π. Χ.) και της τυραννίας των Πεισιστρατιδών και γενικότερα εδραιώνεται η αθηναϊκή δημοκρατία. Ακόμα, αναπτύσσονται οι προϋποθέσεις για ανάδειξη της

Αθήνας σε ισχυρή δύναμη στο πλευρό της Σπάρτης και οι Αθηναίοι παρουσιάζονται ως «σωτήρες» ολόκληρου του ελληνικού κόσμου. Άλλωστε, η σημασία της νίκης στο Μαραθώνα για τους Αθηναίους, φαίνεται από το ότι ήδη από τα αρχαία χρόνια δημιουργήθηκε μια πληθώρα μύθων σχετικών με τη μάχη αυτή που δείχνει ότι θεοί και ήρωες πολέμησαν για τη σωτηρία της Αθήνας. Η μάχη αυτή αποτέλεσε ένα ορόσημο για την εξέλιξη της ιστορίας της πόλης και για τη μετέπειτα ιμπεριαλιστική της πολιτική.

Μια από τις πρώτες ενέργειες των Αθηναίων ήταν να τιμωρήσουν όσους είχαν «μηδίσει». Σε αυτό το πλαίσιο ξενικά ο πόλεμος με την Αίγινα, ο οποίος επρόκειτο να διαρκέσει μέχρι και το 480 π. Χ. με τη νέα περσική επίθεση, και η εκστρατεία στην Πάρο, το 489 π. Χ. Η Αίγινα ανέκαθεν αποτελούσε μια σημαντική ναυτική δύναμη κι ήταν το αντίπαλο δέος της Αθήνας. Γι' αυτό και οι Αθηναίοι φοβούμενοι μια ενδεχόμενη σύμπραξη της Αίγινας με τους Πέρσες και μετά από μια επανάσταση των δημοκρατικών στο νησί, τους οποίους υποστήριζε η Αθήνα, ξέσπασε ο πόλεμος.

Αεροφωτογραφία Αττικής

(<http://spotyo.orconhosting.net.nz/sat/athens1.JPG>)

Θραύσμα αγγείου με παράσταση από τη μάχη του Μαραθώνα
(<http://s.enet.gr/resources/2009-12/29g-2-thumb-large.jpg>)

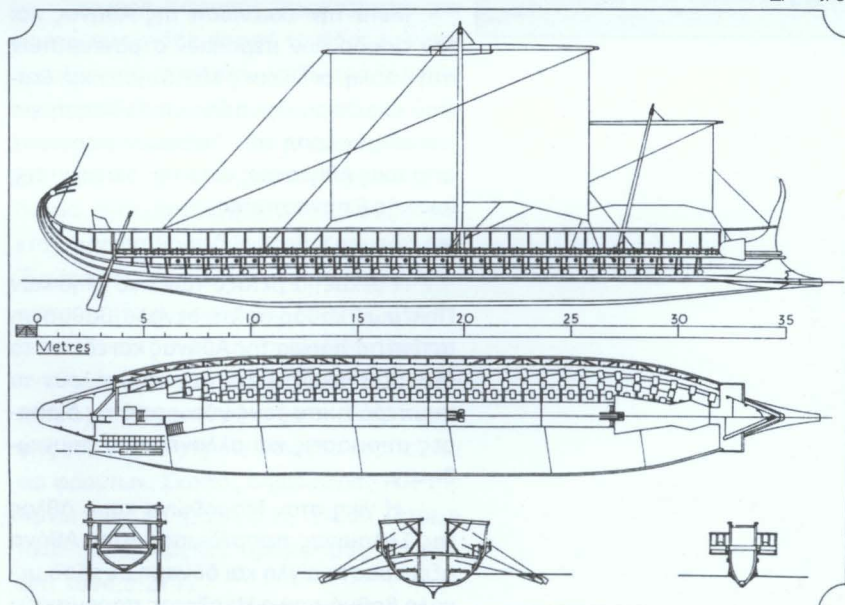
Για τον ίδιο λόγο ο Μιλτιάδης έπεισε την Εκκλησία του Δήμου για μια επίθεση στην Πάρο, της οποίας ηγήθηκε. Η εκστρατεία κατέληξε σε παταγώδη αποτυχία, με αποτέλεσμα οι αντίπαλοι του στην Αθήνα να τον οδηγήσουν στη φυλακή, όπου και πέθανε. Ο θάνατος του Μιλτιάδη άνοιξε το δρόμο για άλλους φιλόδοξους πολιτικούς, όπως ο Θεμιστοκλής.

Παράλληλα στην Αθήνα έγιναν κάποιες πολιτικές μεταβολές που οδήγησαν στην περεταίρω εκδημοκρατικοποίηση της πόλης. Για παράδειγμα, το 487/6 π. Χ. ψηφίστηκε ένα μέτρο που άλλαξε τον τρόπο επιλογής των εννέα αρχόντων. Παλαιότερα εκλέγονταν μόνο από τους πεντακοσιομέδιμνους ενώ από το 486 π. Χ. και εξής εκλέγονταν με κλήρο και από τους πεντακοσιομέδιμνους και από τους ιππείς, για τους οποίους μέχρι τότε δεν ήταν προσιτό το αξίωμα του άρχοντα. Αρχικά, οι άρχοντες που εκλέγονταν ήταν εννέα, όμως με τις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη δημιουργήθηκαν δέκα φυλές. Έτσι, ο δέκατος άρχοντας κληρωνόταν ως «γραμματεύς των θεσμοθετημάτων». Μ' αυτό τον τρόπο, το αξίωμα αυτό έχασε την πολιτική του σημασία και μεγάλο μέρος της εξουσίας του μεταβιβάστηκε στη βουλή. Επίσης, ο Πολέμαρχος έχασε την εξουσία που είχε στρατιωτικά και μεταβιβάστηκε στους δέκα στρατηγούς, οι οποίοι απέκτησαν μεγάλη δύναμη.

Επιπλέον, το 487 π. Χ. εφαρμόζεται στην Αθήνα για πρώτη φορά ο οστρακισμός, ο οποίος αποδίδεται στον Κλεισθένη (508/7 π. Χ.). Ο οστρακισμός ήταν ένα μέσο εμφάνισης πολιτικών ερίδων που

οδήγησε στην εξορία πλήθος σημαντικών πολιτικών προσώπων, όπως ο Αριστείδης ο Δίκαιος. Προς το τέλος της δεκαετίας το πολιτικό πρόσωπο που επικράτησε ήταν ο Θεμιστοκλής, ο οποίος υποστήριζε την αξιοποίηση του αργύρου από τα μεταλλεία του Λαυρίου για την ενίσχυση του αθηναϊκού στόλου, σε αντίθεση με τον Αριστείδα που υποστήριζε τον διαμερισμό των κερδών από τον άργυρο στους Αθηναίους πολίτες. Τελικά η άποψη του Θεμιστοκλή επικράτησε και ο Αριστείδης εξορίστηκε. Σύμφωνα με σύγχρονους μελετητές ο οστρακισμός του Αριστείδα (483 π. Χ.) αποτέλεσε το πρώτο δημοψήφισμα στην ιστορία (Holland 2006, σ.355), καθώς οι Αθηναίοι έπρεπε να επιλέξουν μεταξύ των

Τριήρης
(http://pages.uoregon.edu/klio/maps/gr/trireme_plan.jpg)

Πηγές:

Ηρόδοτος, 7. 132 και 140.

Παυσανίας, 3. 12. 6.

Πλούταρχος, Θεμιστοκλής, 6.

Βιβλιογραφία:

Σακελλαρίου, Μ. Β., *Η αθηναϊκή δημοκρατία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2008

Συλλογική ομάδα συγγραφέων, *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 3: Κλασικοί Χρόνοι, Δομή, Αθήνα

Burn, A.R., *Persia and the Greeks: the Defence of the West*, c. 546-478 B.C., Duckworth, Λονδίνο, 1984

Eric Chaline, *Ταξιδιωτικός οδηγός για την αρχαία Ελλάδα. Η Αθήνα και τα περίχωρα το έτος 415 π. Χ.*, μετάφραση Άννα Παπασταύρου, Σαββάλας, Αθήνα, 2009

Holland, Tom, *Persian Fire. The first World Empire and the Battle for the West*, Μετάφραση Δημήτρης Γ. Στεφανάκης, Ωκεανίδα, Αθήνα, 2006

Lazenby, J. F., *The defence of Greece 490 – 479 B. C.*, Aris and Phillips, Warminster, 1993

Meiggs Russell and Lewis David, *A selection of Greek historical inscriptions. To the end of the fifth century B.C.*, Oxford University Press, 1969

Mossé, Claude, *Ιστορία μιας δημοκρατίας: Αθήνα*, Μετάφραση Δήμητρα Αγγελίδου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1983

δυο αντρών και των απόψεων που εκπροσωπούσε ο καθένας. Το στόλο που δημιουργήθηκε κλήθηκε να επανδρώσει μεγάλο μέρος του αθηναϊκού πληθυσμού, προερχόμενο από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Οι νίκες που ακολούθησαν, εξαιτίας ακριβώς αυτού του πανίσχυρου στόλου, οδήγησαν στις πολιτικές αλλαγές των επόμενων δεκαετιών.

Στον κίνδυνο της νέας περσικής επίθεσης, που ξεκίνησε το 481 π. Χ., οι ελληνικές πόλεις συγκάλεσαν συνέδριο στην Κόρινθο, για τη δημιουργία μιας πανελληνίας συμμαχίας, παραμερίζοντας τις μεταξύ τους διαφορές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η παραχώρηση της αρχηγίας του στόλου στη Σπάρτη, παρόλο που η Αθήνα διέθετε το μεγαλύτερο στόλο μεταξύ των άλλων πόλεων.

Παράλληλα, στην Αθήνα ξέσπασε διχογνωμία ως προς την ερμηνεία της φράσης «ξύλινο τείχος» από το χρησμό του μαντείου των Δελφών. Ο Θεμιστοκλής υποστήριζε την εκκένωση της πόλης και τη μεταφορά του πληθυσμού σε άλλες περιοχές, ενώ οι αντίπαλοί του, την παραμονή των Αθηναίων στην πόλη τους και τη δημιουργία ενός ξύλινου τείχους γύρω από την Ακρόπολη για απόκρουση της επίθεσης. Ακόμα, ο Θεμιστοκλής πρότεινε την επαναφορά όλων όσων εξορίστηκαν τα προηγούμενα χρόνια, ώστε ενωμένοι οι Αθηναίοι να πολεμήσουν τους βαρβάρους. (Τροιζήνιο Ψήφισμα, 44 – 45) Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι ο Αριστείδης ο Δίκαιος, ο οποίος υποτάχθηκε στον Θεμιστοκλή παραμερίζοντας τις πολιτικές τους αντιθέσεις, προσβλέποντας στην ενοποίηση των Αθηναίων μπροστά στον κίνδυνο που διέτρεχαν. Παρόλα αυτά οι υποστηρικτές της δημιουργίας του ξύλινου τείχους επέμεναν και έφτιαξαν το τείχος το οποίο καταστράφηκε εύκολα από τους Πέρσες, οι οποίοι στην συνέχεια έσφαξαν όσους βρισκονταν μέσα.

Μετά την εκκένωση της Αθήνας και την είσοδο των περσικών στρατευμάτων στην πόλη, οι Πέρσες λεηλάτησαν και έκαψαν ολόκληρη την πόλη ως εκδίκηση για την πυρπόληση των Σάρδεων που έγινε από τους Αθηναίους κατά την διάρκεια της Ιωνικής Επανάστασης.

Συμπεράσματα

Η δεκαετία μεταξύ των δυο Μηδικών Πολέμων καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη μετέπειτα πορεία της Αθήνας και έδωσε το έναυσμα στους μελετητές να βγάλουν τα συμπεράσματα τους γύρω από τις διάφορες αποφάσεις και αλλαγές που σημειώθηκαν.

Η νίκη στον Μαραθώνα και ο άθλος της Σαλαμίνας προσέδωσαν στην Αθήνα αξεπέραστη αίγλη και δύναμη σε τόσο μεγάλο βαθμό που ο Ηρόδοτος παρουσιάζει

δικαιωματική την ηγεμονία της στο μεγαλύτερο μέρος του κυρίως ελληνικού χώρου. Μέσα από τους κόλπους της Αθηναϊκής Συμμαχίας αναδύονται οι ιμπεριαλιστικές βλέψεις της που θα την καθιστούσαν Αρχή και θα την οδηγούσαν σε ένα άκρατο αυταρχισμό απέναντι τους συμμάχους της και όχι μόνο.

Οι μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη που πραγματοποιήθηκαν σχεδόν δυο δεκαετίες πριν τον Πρώτο Μηδικό Πόλεμο βοήθησαν στην ενότητα των Αθηναίων ολόκληρης της Αττικής και στην απόκρουση της περσικής εισβολής. Με το πέρας των χρόνων η Δημοκρατία ισχυροποιείται, ωριμάζει ενώ πολιτειακές αλλαγές που συντελούνται στην δεκαετία των Μηδικών Πολέμων βοηθούν ώστε η Αθήνα του 480 π.Χ. να είναι πιο ενωμένη και πιο ισχυρή από αυτή του 490 π.Χ. Η ισχυροποίηση της Δημοκρατίας βοήθησε τους ανθρώπους να αναπτύξουν πολιτική άποψη γύρω από τα θέματα που απασχολούσαν την πόλη. Φυσικό ήταν δημιουργούνται διάφορα πολιτικά ρεύματα γύρω από εξέχοντες προσωπικότητες μεταξύ των οποίων αναπτύσσονταν πολιτικές έριδες. Χαρακτηριστική ήταν η καταδίκη του Μιλτιάδη αλλά και οι εξοστρακισμοί που ακολούθησαν μετά το 484 π.Χ., οι οποίοι ήταν προϊόντα αυτών των πολιτικών συγκρούσεων και της διαδοχικής ισχυροποίησης δημοκρατικών και συντηρητικών. Οι πολιτικές διαμάχες ξεπηδούν και μέσα από την περίφημη διαφωνία γύρω από το Ξύλινο τείχος. Η μελέτη δείχνει ότι πίσω από την διαφωνία προέκυπτε η διαμάχη μεταξύ των οπλιτών που ήταν κυρίως οι ανώτερες κοινωνικές ομάδες που νίκησαν στον Μαραθώνα και των κωπηλατών, δηλαδή των θητών, της κατώτερης κοινωνικής ομάδας. Η νίκη στον Μαραθώνα ήταν κατεξοχήν νίκη των οπλιτών, η ναυμαχία της Σαλαμίνας όμως έδειξε ότι και οι θήτες μπορούσαν να υπερασπίσουν επάξια την Αθήνα και παράλληλα άνοιξε τον δρόμο στην διεκδίκηση περαιτέρω πολιτικών δικαιωμάτων. Φυσικά η Δημοκρατία συνδεόταν άρρηκτα με το ναυτικό της για αυτό και οι περισσότεροι υποστηρικτές της ήταν οι κωπηλάτες. Ο Θεμιστοκλής που προώθησε ριζοσπαστικές αλλαγές, μέσω της δημιουργίας του ναυτικού κατάφερε να αποκτήσει μεγάλη υποστήριξη από τα λαϊκά στρώματα και να θεωρείται προστάτης της Δημοκρατίας. Απέκτησε μεγάλη δύναμη και επιρροή που τον οδήγησε αργότερα να ξεπεράσει τα όρια. Έτσι όπως και ο Μιλτιάδης, ο Θεμιστοκλής εξορίστηκε φανερώνοντας και τα όρια που έπρεπε να έχει η εξουσία ενός ατόμου, αλλά και μέχρι ποιο βαθμό ανεχόταν ο λαός την δύναμη ενός προσώπου.

Χώροι Λατρείας στο Μινωικό Ανακτορικό Πολιτισμό

Στο παρόν άρθρο πρόκειται να γίνει μια παρουσίαση των θέσεων λατρείας στο Μινωικό ανακτορικό πολιτισμό. Αφενός θα γίνει μια προσπάθεια, τόσο της ένταξης αυτών των θέσεων λατρείας σε ένα χρονολογικό πλαίσιο όσο και μια ανάλυση της τοπογραφίας τους σε σχέση με το αστικό, το διοικητικό και το φυσικό τους περιβάλλον. Αφετέρου, μέσω των αρχαιολογικών τεκμηρίων, είτε αυτά είναι κινητά είτε ακίνητα ευρήματα, θα δικαιολογηθεί η ονομασία των ακόλουθων χώρων ως χώρων λατρείας

Λέγοντας θέσεις λατρείας εννοούμε τους χώρους στους οποίους αναπτύχθηκαν συγκεκριμένες πράξεις λατρευτικού περιεχομένου. Σκοπός αυτών των πράξεων είναι η απόδοση τιμής ή αφοσίωσης, οι οποίες αποδίδονται γενικότερα σε ένα ανώτερο ον, όπως ένας θεός. Το σύνολο των τελετουργικών πρακτικών που λαμβάνουν χώρο σε ένα τόπο λατρείας εντάσσονται σε ένα ευρύτερο θεολογικό σύστημα.

Βάση των στοιχείων για τις περιοχές που παρατηρούνται τελετουργικές δραστηριότητες στη Μινωική ανακτορική Κρήτη, οι αρχαιολόγοι χωρίζουν τους λατρευτικούς χώρους σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες. Αυτές είναι από τη μια οι λατρευτικοί χώροι σε υπαίθριους χώρους που ονομάζονται Ιερά Κορυφής και οι χώροι στα ανάκτορα που πρόκειται να αναλυθούν πιο κάτω. Από την άλλη, λατρευτικοί χώροι αναγνωρίζονται σε σπηλιές επονομαζόμενες ως Ιερά Σπήλαια και σε τάφους (Dickinson 1994, σ.266-267).

Ξεκινώντας την ανάλυση τα Ιερά Κορυφής αποτελούσαν σημαντικά κοινοτικά κέντρα λατρείας. Αναπτύχθηκαν την Εποχή του Χαλκού σε μια περίοδο που καλύπτει από το 2300 π.Χ ± έως το 1500 π.Χ, η οποία αντιστοιχεί περισσότερο ή λιγότερο με τις δύο κύριες οικοδομικές φάσεις των «ανακτόρων» την Παλαιοανακτορική και Νεοανακτορική περίοδο (Soetens - Sarris - Torouzi - Vansteenhuyse 2002).

Η σημαντικότητα τους έγκειτο τόσο στην γεωγραφική τους θέση όσο και στο γεγονός εύρεσης μεγάλης ποσότητας αρχαιολογικών ευρημάτων. Ο σκοπός δημι-

ουργίας τους συνδέεται με την προσπάθεια δημιουργίας μιας κατάστασης κατά την οποία οι φατρίες των αριστοκρατικών οικογενειών γενών της Προανακτορικής Περιόδου θα αποδέχονταν μια νέα αρχή, μια αρχή που θα είχε σχέση με κάτι θεϊκό, κάτι το ανώτερο.

Τα Ιερά Κορυφής βρίσκονταν στην κορυφή συγκεκριμένων βουνοκορφών ή αρκετά κοντά σε αυτές διασκορπισμένα πάνω στα βουνά της Κρήτης. Μπορεί να συναντώνται σε ποικίλα ύψη και υψίστανο εκτός των ανακτόρων. Αποτελούσαν χώρους συχνής επίσκεψης από μια ομάδα που διαχειριζόταν το πλεόνασμα. Κατά την Παλαιοανακτορική Περίοδο έχουν ένα σαφή αγροτικό χαρακτήρα. Αποκτούν τη σημασία θρησκευτικών- διοικητικών κέντρων καθώς ελέγχουν την παραγωγή πλεονάσματος. Αυτά τα Ιερών φαίνεται να επιλέγονται για την ορατότητα της θέσης και για την απρόσκοπτη θέα της περιοχής που ελέγχουν. Η σχέση των Ιερών Κορυφής με τα ανάκτορα κυρίως της Νεοανακτορικής Περιόδου, παραδοσιακά βασίζεται στα πλούσια, ανακτορικά σύνολα τεχνουργημάτων που βρέθηκαν στα ιερά κορυφής. Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατόν να σχετίσουμε την κοινωνικο-πολιτική ταυτότητα των ανακτόρων με τα ιερά κορυφής, και να αντικατοπτρίσουμε αυτή την ταυτότητα στο τοπίο (Soetens- Sarris – Torouzi- Vansteenhuyse 2002).

Στα Ιερά Κορυφής παρατηρείται μια ομοιομορφία όσο αφορά το είδος των αρχαιολογικών ευρημάτων. Τα πιο συνήθη ευρήματα είναι ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα αγαλματίδια (Ιερό Κορυφής Γιούκτα και Ιερό κορυφής Αρχάνων), χάλκινα ειδώλια αγαλματίδια (Ιερό Κορυφής Γιούκτα), κρανία βοοειδών (Ιερό Κορυφής στο Ξυκέφαλο), αγγεία, λίθινες τράπεζες προσφορών (Ιερό Κορυφής Γιούκτα), αναθηματικές καμπάνες με τη μορφή ταύρου, αναθηματικά άκρα (Ιερό κορυφής του Πετσοφά), πήλινα ειδώλια ζώων (Ιερό κορυφής του Πετσοφά) και μοντέλα καρβελιών και φρούτων. Σκοπός δημιουργίας των πιο πάνω ίσως να ήταν για τη τέλεση λατρευτικών τελετουργιών προσφοράς (Dickinson 1994, σ.271).

Συνεχίζοντας την αναφορά χώρων λα-

Γεωργίου Ντανιέλλα
ΙΣΑ2ο

τρείας, τα ανάκτορα στη Μινωική Κρήτη θεωρούνταν το κέντρο της Μινωικής λατρείας. Οι χώροι λατρείας στο ανάκτορο αναγνωρίζονται από κάποια συγκεκριμένα αρχιτεκτονικά στοιχεία που ήταν σχεδιασμένα για να εξυπηρετούν τις ιερές τελετές, όπως οι δεξαμενές καθαρμών, οι ιερές κρύπτες με πεσσούς, και δωμάτια με θρανία που όπως υποστηρίζεται από το Μαρινάτο αποτελούσαν χώρους τέλεσης ιερών δειπνών από την Παλαιοανακτορική Περίοδο. Επίσης αυτοί οι ιεροί χώροι στο ανάκτορο αναγνωρίζονται από τα συναφή ευρήματα που αποτελούν σύμβολα λατρείας, όπως τα κέρατα καθοσιώσεως, ο διπλός πέλεκυς, τα ρυτά και οι τράπεζες προσφορών (Gessell 1987).

Οι χώροι λατρείας στα ανάκτορα διαφέρουν από την Παλαιοανακτορική στη Νεοανακτορική Περίοδο. Στην Παλαιοανακτορική Περίοδο οι χώροι λατρείας μπορούν να εξεταστούν με βάση τα κατάλοιπα του παλαιού ανακτόρου της Φαιστού, το οποίο αποτελεί την καλύτερη απόδειξη για ανακτορικά δωμάτια λατρείας σε αυτή την Περίοδο. Σε αυτά τα δωμάτια λατρείας που βρίσκονται στη δυτική αυλή αναγνωρίζεται μια σταθερή τράπεζα προσφορών ή εστία και κομμάτια ενός εξοπλισμού λατρείας, όπως λίθινες λεκάνες σπονδών, ένα χάλκινο εγχειρίδιο και ένας κινητός βωμός. Συνεχίζοντας με άλλα παραδείγματα ευρημάτων, στα δωμάτια λατρείας του ανακτόρου των Μαλίων βρέθηκαν μια βάση τριποδική με διακόσμηση ένα διπλό πέλεκυ, όστρακα διακοσμημένα με κέρατα καθοσιώσεως και μια κινητή εστία ή τράπεζα προσφορών.

Στη Νεοανακτορική Περίοδο τα δωμάτια λατρείας στα ανάκτορα φαίνεται να αποκτούν μια συγκεκριμένη μορφή και είναι γνωστά με τον όρο Τριμερή Ιερά. Αυτό το οικοδόμημα αποτελείται από τρία μικρά, συνεχόμενα δωμάτια. Το κεντρικό δωμάτιο είχε μάλλον μεγαλύτερο ύψος από τα άλλα δύο, όπως δείχνουν οι απεικονίσεις πάνω σε ρυτά, που είναι γνωστές από τους νεοανακτορικούς χρόνους. Πίσω από το κεντρικό δωμάτιο υπήρχε ένα μικρότερο, με τράπεζα προσφορών και ένα κοίλωμα στο δάπεδο για να συγκεντρώνονται οι σπονδές. Στο εσωτερικό του ιερού υπήρχαν θρανία και ποικίλα σκεύη για την προετοιμασία λατρευτικών τελετών.

Όσο αφορά τα ευρήματα που υποδηλώνουν το λατρευτικό χαρακτήρα αυτών των οικοδομημάτων είναι ποικίλα. Στο τριμερές ιερό της Κνωσού η ιερή κρύπτη και οι πυλώνες επισημαίνονται με το διπλό πέλεκυ.

Στη δυτική πτέρυγα της Κνωσού

υπήρχε ένα πιο οργανωμένο σύστημα χώρων με ιερές κρύπτες, περίστυλους χώρους, δεξαμενές καθαρμών και ιερά θησαυροφυλάκια, ενώ η χαρακτηριστική τριμερής διάταξη παρατηρήθηκε μόνο σε ένα μικρό τμήμα της δυτικής πρόσοψης.

Στη Φαιστό εκτός από τη λατρεία στο τριμερές ιερό υπάρχουν κάποιες ενδείξεις για λατρεία στην κεντρική αυλή, καθώς στο βορειοδυτικό μέρος της βρέθηκε ένας βωμός. Προχωρώντας στα ανάκτορα των Μαλίων και συγκεκριμένα στην κεντρική αυλή ανευρέθηκε και ένας κέρνος που βάση των ερμηγίων αποτελούσε χώρο αναίμακτων θυσιών, όπως γεωργικές προσφορές.

Επίσης πιθανόν να πραγματοποιούνταν λατρευτικές τελετουργίες στα δωμάτια με τις δεξαμενές καθαρμών, που αποτελούσαν τετράπλευρους χώρους σε κατώτερο επίπεδο από αυτό του δαπέδου. Αυτοί οι χώροι ήταν επιχρισμένοι με κόκκινο γέμισμα που ίσως να δείχνει ότι ο χώρος γέμιζε με νερό. Τοιχογραφίες στο δωμάτιο με τη δεξαμενή καθαρμών στη Ζάκρο απεικονίζουν το λατρευτικό σύμβολο των κεράτων καθοσιώσεως ενώ στο δωμάτιο με τη δεξαμενή καθαρμών στα Μάλια ανευρέθηκαν ένα εγχειρίδιο, μια τράπεζα προσφορών και ένα ρυτό (Gessell 1987).

Τα ευρήματα στα ανάκτορα που υποδηλώνουν λατρευτικές δραστηριότητες αντιστοιχούν σε τοιχογραφίες, μεταλλικά δακτυλίδια σφραγίδες, ρυτά, σφραγίσματα και σφραγιδολίθοι με λατρευτικές σκηνές και θρησκευτικούς συμβολισμούς καθώς και ειδώλια (Dickinson 1994, σ.274). Τέτοια παραδείγματα ευρημάτων είναι οι σφραγίδες που βρέθηκαν στην Κνωσό με απεικονίσεις, όπως μιας θεάς που πλαισιώνεται από πουλιά σε ένα λιβάδι ή μιας θεάς που κρατάει δελφίνο ή μιας θεάς να κάθεται στο μεσαίο βάθρο μια τριμερής πλατφόρμας. Σε λίθινη σφραγίδα από την έπαυλη της Αγίας Τριάδας στη Φαιστό απεικονίζεται ένας πιστός να προσφέρει στη θεά ένα ρυτό (Marinatos-Nanno 1998). Επίσης τοιχογραφία στο Δυτικό Πρότυλο του ανακτόρου της Κνωσού απεικονίζει μια ανδρική μορφή που κρατάει ένα ρυτό. Η τοιχογραφία αυτή είναι γνωστή ως «Ο Ρυτοφόρος». Επιπρόσθετα σ' αυτά στη Ζάκρο βρέθηκε ένα λίθινο ρυτό σε σχήμα ταυροκεφαλής και ένα λίθινο ρυτό που απεικονίζει ένα τριμερές ιερό. Τέλος σε μια κρύπτη του «Ιερού Θησαυροφυλακίου» στα ανάκτορα της Κνωσού βρέθηκε ένα ειδώλιο γνωστό και ως «Η θεά των Όφεων».

Συνεχίζοντας με την αναφορά των

χώρων λατρείας στη Μινωική ανακτορική Κρήτη σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσονται και τα Ιερά Σπήλαια. Οι θέσεις για τα Ιερά Σπήλαια επιλέγονταν προσεκτικά και έπρεπε να πληρούν κάποιες τοπογραφικές απαιτήσεις. Η ποιο σημαντική απαίτηση που έπρεπε να πληρεί η θέση του Ιερού Σπηλαίου ήταν να είναι πλήρως ορατό από τη θέση των ανακτόρων. Έτσι, οι Μινωίτες αξιοποιώντας το φυσικό τοπίο ανήγαγαν το φυσικό πλούτο σε σύμβολα λατρείας. Ως θέσεις λατρείας επιβεβαιώνονται από τα αρχαιολογικά ευρήματα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα λατρείας σε θέσεις σπηλαίων αποτελεί η Ανεμοσπήλια στις Αρχάνες. Από την Ανεμοσπήλια φαίνεται η Δίκτη στα ανατολικά, η Ίδη στα δυτικά, καθώς και όλα τα μεγάλα και μικρά κέντρα της βόρειας ακτής όπως η Κνωσός, το Ηράκλειο και το απέραντο Αιγαίο. Το ξεχωριστό οικοδόμημα στην Ανεμοσπήλια έχει όλα τα στοιχεία του τεμένους. Στον Προθάλαμο του οικοδομήματος θα γίνονταν οι προετοιμασίες των λατρευτικών πράξεων, όπως φάνηκε από την ανεύρεση 150 περίπου αγγείων διαφόρων σχημάτων, ανάμεσά τους ένα κύπελλο κοινωνίας, πίθοι, τριπτήρες και χύτρες. Το κεντρικό δωμάτιο ήταν ασφυκτικά γεμάτο από μεγαλύτερα σκεύη του ναού. Μια λίθινη κατασκευή στη είσοδο του κεντρικού δωματίου ίσως να χρησίμευε για σπονδές ή καθαρισμούς. Επιπρόσθετα σε αυτά στο σημείο όπου ο βράχος ήταν λαξευμένος και σχηματιζόταν ένα θρανίο βρέθηκε ένα ζευγάρι πήλινων ποδιών σε υπερφυσικό μέγεθος. Τέτοια πόδια βρέθηκαν στα Γουρνιά και στα Μάλια. Οι ερμηνείες που έχουν δοθεί για αυτά τα πόδια είναι από «καλαπόδια» μέχρι και αναθήματα. Τέλος, στο ιερό των Αρχανών βρέθηκε και ένας ανθρωπίνος σκελετός που ξεχωρίζει καθώς αποτελεί μια ανθρωποθυσία (Σακελλαράκης- Σακελλαράκη 1997).

Επίσης άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα Ιερού Σπηλαίου είναι αυτό που βρίσκεται στις Καμάρες. Αποτελούσε τον Ιερό Τόπο λατρείας που συνδέθηκε με τη Φαιστό, αφού η κεντρική αυλή του Ανακτόρου είναι σε απόλυτη ευθυγράμμιση στον άξονα βορρά-νότου με την είσοδο του σπηλαίου στις νότιες παρυφές του Ψηλορείτη. Στο σπήλαιο αυτό βρέθηκαν μεγάλοι αριθμοί αγγείων συγκεκριμένου ρυθμού που αργότερα ονομάστηκε καμαραϊκός. Τέλος στο Ιερό σπήλαιο Χωστό Νερό ένα από τα αρχαιολογικά ευρήματα που συνδέουν το χώρο με λατρευτικές δραστηριότητες είναι ένα ειδώλιο βαμμένο με κόκκινο χρώμα.

Άξιοι αναφοράς είναι και οι μινωικοί τάφοι. Βάση των υλικών καταλοίπων οι τάφοι αποτελούσαν χώρους λατρευτικών τελετουργιών.

Ήδη από την Προανακτορική Περίοδο αποδεικνύεται ο ξεχωριστός ρόλος που διαδραμάτιζαν οι νεκροί πρόγονοι στη μινωική κοινωνία μέσα από τις πλούσιες ταφές, τα πολυτελή κτερίσματα και το τύπο των τάφων (υπέργειοι τάφοι με σκοπό τη θέαση τους). Οι τάφοι και οι πρόγονοι λειτουργούσαν ως μνημεία-σύμβολα του γένους (Marinatos-Nanno 1993).

Χαρακτηριστικά ευρήματα που βρέθηκαν σε τάφους και ανάγονται χρονολογικά στην ανακτορική περίοδο. Σε θολωτό τάφο στο Καμηλάρι, ο οποίος είναι κτισμένος εκφορικά και συνδυάζεται με ένα οστεοφυλάκιο βρέθηκε ένα πήλινο ομοίωμα χορευτικής σκηνής. Δια μέσω του χορού προβάλλεται ίσως η λατρεία προς μια θεότητα που επιφάνεται. Αυτό το εύρημα εντάσσεται στην Παλαιοανακτορική περίοδο. Εξωτερικά από το κυρίως ταφικό δωμάτιο βρέθηκε ένα βωμός γύρω από τον οποίο υπήρχαν ανεστραμμένα κωνικά κύπελλα (ίσως για προσφορά υγρών προς τιμή των προγόνων;). Επίσης στο νεκροταφείο στο Φουρνί βρέθηκε μια μεγάλη ομάδα πήλινων ανθρωπόμορφων ειδωλίων των παλαιοανακτορικών χρόνων, ανάλογη της οποίας δεν γνωρίζουμε από τα Ιερά Κορυφής. Τα ειδώλια όμως που ήλθαν στο φως από το νεκροταφείο στη Νεοανακτορική Περίοδο είναι ελάχιστα. Επίσης στο νεκροταφείο αυτό βρέθηκαν και ανθρωπόμορφα ρυτά και ρυτά με μορφή ταύρου. Επιπλέον βορειοανατολικά του Θολωτού Τάφου Β, βρέθηκε ένα παλαιοανακτορικό ειδώλιο που φέρει κώβυλο στην κορυφή της κεφαλής του. Τέλος στο Ταφικό κτήριο 5 στις Αρχάνες βρέθηκε ένα μεγάλο ζωόμορφο ρυτό, το οποίο αποδίδει ταύρο που στέκεται, στο ταφικό κτήριο 9 βρέθηκαν δύο μικρότερα ρυτά σε σχήμα ταύρου (Σακελλαράκης- Σακελλαράκη 1997).

Τέλος οι Ιερές κρύπτες με πεσσούς στα ανάκτορα συχνά όπως φαίνεται από τα υλικά κατάλοιπα αποτελούσαν χώρους ταφής και αναφέρονται ως χώροι λατρείας. Βάση του Evans κοντά στην Κνωσό βρέθηκε ένας τάφος-ιερό. Η διακόσμηση αυτού του τάφου-κρύπτη αποτελείται από εγχάρακτους διπλούς πέλεκεις στους τοίχους, οι οποίοι αποτελούν σύμβολο της μινωικής λατρείας. Επίσης η επιχρισμένη με βάση του πεσσού με γύψο υποδηλώνει την πιθανή προσφορά υγρών.

Βιβλιογραφία:

Cullen Tracey (editor), *Aegean Prehistory. A review.* AJA Boston 2001.

Soetens S., Sarris A., Topouzi S, Vansteenhuyse K. "GIS Variations on a Cretan theme: Minoan Peak Sanctuaries", *9th International Aegean Conference. Metron: Measuring the Aegean Bronze Age*, Yale University, 18-21 April 2002.

Dickinson Oliver, *The Aegean Bronze Age*, Cambridge University Press 1994.

Hagg. P and Marinatos. N, *Sanctuaries and cults in the Aegean Bronze Age*, 1980.

Marinatos, Nanno, *Minoan Religion*, Columbia, South Carolina 1993.

Hagg. P and Marinatos. N, *The Function of the Minoan Palaces*, Stockholm 1987.

Shelmerdine C.W., *The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age*, Cambridge: Cambridge University Press 2008.

Γιάννης Σακελλαράκης, Έφη Σαπουνά-Σακελλαράκη, *Αρχάνες: Μια νέα ματιά στη Μινωική Κρήτη*, Αθήνα 1997.

Peatfield, A, *Minoan Peak Sanctuaries: History and Society*, 1990

Δομή και λειτουργία του ανακτόρου της Φαιστού

Κατερίνα Σάββα
ΙΣΑ 4ο

Γεωγραφία και ιστορία της έρευνας

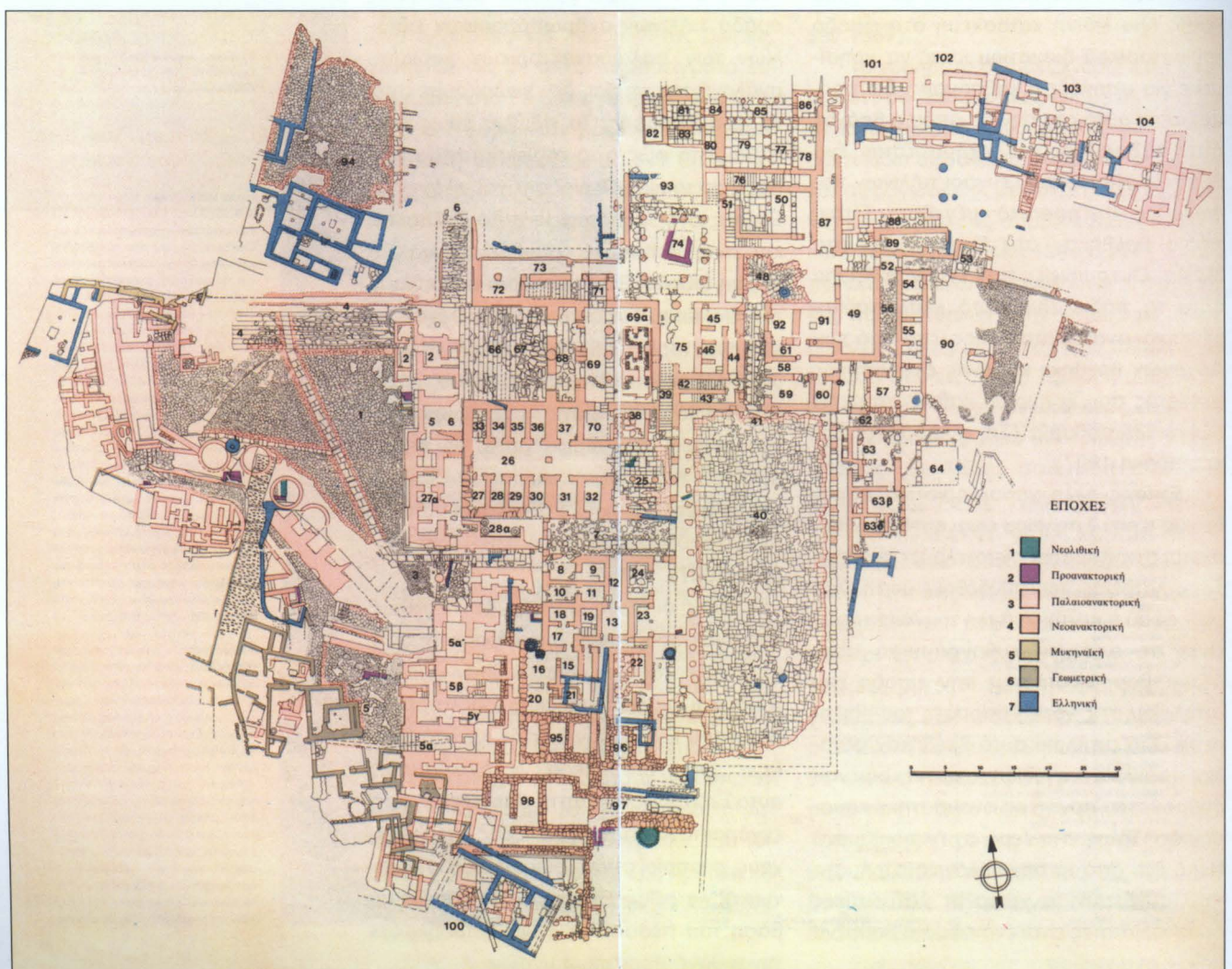
Το ανάκτορο της Φαιστού βρίσκεται στα νότια της Κρήτης, κτισμένο σε μια επιβλητική τοποθεσία, στην άκρη της κορυφής ενός λόφου. Στα νότια του δεσπόζει η οροσειρά των Αστερουσιών ενώ ο Γεροπόταμος ή Ληθαίος ποταμός, όπως ονομαζόταν, περιέβαλλε τη Φαιστό, παρέχοντάς της υδάτινους πόρους. Σύμφωνα με το μύθο κτίστηκε από το Φαιστό και το γιό του Ροδάμανθου, οι οποίοι ήταν απόγονοι του Ηρακλή. Οι ανασκαφές στο χώρο άρχισαν το 1884 από τους ιταλούς αρχαιολόγους Frederico Halbherr και Antonio Taramelli. Το 1898, μετά την «Ανακύρση Κρητικής Πολιτείας», οι ανασκαφές συνεχίζονται υπό τη διεύθυνση του Halbherr και αργότερα του L. Pernier (1900-14) και του Doro Levi (1950-71). Αξίζει να αναφερθεί ότι ο λόφος κατοικείται από τη Νεολιθική εποχή και υπάρχουν στη θέση τα Παλαιά Ανάκτορα

και τα Νέα Ανάκτορα της Φαιστού.

Τα Παλαιά Ανάκτορα

Το παλαιό ανάκτορο της Φαιστού οικοδομείται γύρω στα 2000, και είναι ενδιαφέρον ότι διασώζονται αρκετά τμήματά του, σε σχέση με τα άλλα ανάκτορα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το Νέο Ανάκτορο δεν οικοδομήθηκε ακριβώς πάνω από το Παλιό αλλά οχτώ μέτρα ανατολικότερα. Αυτό, είχε ως αποτέλεσμα να διασωθεί η δυτική πρόσοψη καθώς και τμήμα της Δυτικής Πτέρυγας του Παλαιού ανακτόρου. Μπορούμε λοιπόν σήμερα να παρατηρήσουμε στο χώρο τις δύο δυτικές προσόψεις: την παλαιοανακτορική πρόσοψη και τη νεοανακτορική πρόσοψη, η οποία βρίσκεται σε ψηλότερο επίπεδο από την παλαιοανακτορική διότι μετά την καταστροφή του παλαιού ανακτόρου από σεισμούς, η Δυτική αυλή καλύφθηκε από το λεγόμενο αστράκι μέχρι και τους ορθοστάτες της

Κάτοψη του ανακτόρου της Φαιστού
(Χατζή-Βαλλιανού 1989, σελ.10-11)

πρόσοψης, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα νέο επίπεδο (Cadogan 1976, σελ.93). Επίσης αξίζει να αναφερθεί ότι η Δυτική αυλή ήταν πλακοστρωμένη και κατά την παλαιοανακτορική περίοδο και φαίνεται μάλιστα να τη διέσχιζε διαγώνια ένας πομπικός υπερυψωμένος διάδρομος. Ακόμη, στα νοτιοδυτικά του ανακτόρου, υπάρχουν και οι «κουλούρες», κτιστοί λάκκοι κυκλικής διατομής, τα οποία χρησίμευαν ως σιταποθήκες ή δεξαμενές. Στο τμήμα της δυτικής πτέρυγας της παλαιοανακτορικής περιόδου μπορούμε να παρατηρήσουμε μια σειρά δωματίων· μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αίθουσα VIII, η οποία ερμηνεύθηκε ως ιερό, αφού βρέθηκαν σε αυτήν θρανία, τράπεζες προσφορών, δεξαμενές και ίχνη μαγειρέματος. Πρέπει να επισημανθεί ότι πιθανόν και η Κεντρική αυλή να δημιουργείται για πρώτη φορά κατά την παλαιοανακτορική περίοδο· οι ερευνητές στηρίζουν την άποψη αυτή στην απουσία πλακόστρωσης στο δυτικό άκρο και στην ύπαρξη κίωνων σε χαμηλότερο επίπεδο. Επίσης τα βορειοανατολικά κτήρια 101-104 φαίνεται να χρονολογούνται στην εποχή των Παλαιών Ανακτόρων.

Στην αίθουσα 101 αποτελεί άξιο πατατήρησης μια σειρά από πλίνθινα κουτιά

εκ των οποίων τα δύο ήταν επενδυμένα με γύψο. Σε ένα από αυτά βρέθηκε και ο περιφνημος δίσκος της Φαιστού, ο οποίος είναι κατασκευασμένος από πηλό και φέρει σύμβολα σπειροειδώς τοποθετημένα (εικ.1). Η αίθουσα αυτή ερμηνεύθηκε από τον αρχαιολόγο Pernier ως το Αρχαιοφυλάκιο του Παλαιού Ανακτόρου (Χατζή-Βαλλιανού 1989, σελ.21). Η διπλανή αίθουσα 103 ήταν ευρύχωρη και περιστευλη με κίονες και πεσσούς και ήτο ανοιχτή στο κέντρο. Έχει ερμηνευθεί από τους ανασκαφείς ως ιδιωτική οικία.

Τα Νέα Ανάκτορα

Είναι γεγονός ότι η δομή του ανακτόρου της Φαιστού είναι αρκετά ξεχωριστή και διαφέρει σε πολλά σημεία με τα υπόλοιπα ανάκτορα. Εντούτοις στην κάτοψη (εικ. 2 α-β) παρατηρούμε, όπως και σε όλα τα μινωικά ανάκτορα, την πλακοστρωμένη κεντρική αυλή, κέντρο όλων των δραστηριοτήτων, η οποία όμως περιβάλλεται από πτέρυγες μόνο στις τρεις πλευρές. Έχει διαστάσεις 51,50 επί 22,30 μ. και είναι προσανατολισμένη βορρά-νότο. Αξίζει να ειπωθεί ότι η νότια πλευρά και νοτιοανατολική γωνιά της αυλής εφάπτονται με την πλαγιά του λόφου, ενώ στα ανατολικά της, υπήρχε μια στοά. Είναι ενδιαφέρον ότι πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι διορ-

Βιβλιογραφία:

Alexiou S., *A guide to the Minoan Palaces Knossos, Phaistos, Mallia*, Ηράκλειο, 1974

Cadogan G., *Palaces of Minoan Crete*, London, 1976

Cotterell.A., *The Minoan World*, Thetford, 1979

Graham J.W., *The Palaces of Crete*, Princeton, 1962, 1986.

Lindgren M., "The function of the Minoan Palaces-Myth and Reality" in R. Hägg and N. Marinatos (eds.), *The Function of the Minoan Palaces* (Stockholm 1987) 39-42.

Marinatos N., "Publics Festivals in the West Courts of the Palaces" in R. Hägg and N. Marinatos (eds.), *The Function of the Minoan Palaces* (Stockholm 1987) 135-143.

Χατζή-Βαλλιανού Δ., *Φαιστός*, Αθήνα, 1989

Υπόμνημα της Κάτοψης του ανακτόρου της Φαιστού

(Χατζή-Βαλλιανού 1989, σελ.12)

1. Δυτική αυλή
2. Παλαιοανακτορικό τριμερές ιερό
3. Δυτικό παλαιοανακτορικό Πρόπυλο
4. «Θέατρο»
5. Κάτω Αυλή
- 5 α-δ. Παλαιοανακτορικοί χώροι
- 6,39,42,43,51, 71, 76. Κλίμακες
7. Διάδρομος
- 8-11. Ιερά Δυτικής Πτέρυγας
- 19,21. «Δεξαμενές Καθαρμών»
22. Δωμάτιο με πεσσούς
- 23,24. Δωμάτια με θρανία
25. Προθάλαμος των Αποθηκών
26. Διάδρομος των Αποθηκών
- 27-37. Νεοανακτορικές αποθήκες
- 27 α, 28 α, 69 α. Παλαιοανακτορικές αποθήκες
32. Φυλακείο διαδρόμου
33. Αποθήκη πίθων
38. Προθάλαμος δεξαμενής καθαρμών
40. Κεντρική αυλή
41. Πύλη Βόρειας Πτέρυγας και διάδρομος προς 48
- 45,46. Δωμάτια με ερμάρια
48. Βόρεια αυλή
49. Βορειοανατολική αυλή
50. Δωμάτιο της Βασίλισσας
52. Διάδρομος μεταξύ 48 και 90
53. Φυλακείο ανατολικής εισόδου
- 54,55,57. Εργαστήρια
56. Διάδρομος εργαστηρίων
62. Διάδρομος μεταξύ 40 και 90
- 63-64. Διαμέρισμα ανατολικής πτέρυγας με πολύθυρο, δεξαμενή καθαρμών(63δ) και περίστυλο εξώστη(64)
- 66-69. Μνημειώδη Προπύλαια αποτελούμενα από το Μέγα Κλιμακοστάσιο (66), προστώο (68), στοά (69) και «φωταγωγό» (69 α)
70. Αίθουσα Αναμονής (κάτω παλαιοανακτορική δεξαμενή καθαρμών)
73. Διάδρομος προς το Περιστύλιο
74. Περιστύλιο (στο κέντρο υπάρχει προανακτορικό κτήριο)
- 77-79 «Μέγαρο Βασιλέως» αποτελούμενο από αίθουσα με πολύθυρο (79), στοά (77) και «φωταγωγό» (78)
80. Διάδρομος
81. «Αίθουσα της Βασίλισσας»
82. «Τουαλέτα»
83. «Δεξαμενή Καθαρμών»
85. Στοά βασιλικού διαμερίσματος
86. Φυλακείο βασιλικού διαμερίσματος
87. Διάδρομος από 48 προς τα βασιλικά διαμερίσματα
88. Παλαιοανακτορική «Δεξαμενή Καθαρμών»
90. Ανατολική αυλή με κλίβανο
94. Βορειοδυτική (Επάνω) αυλή
97. Νότιος διάδρομος προς 40
- 98-99. Νοτιοδυτικά διαμερίσματα
100. Ελληνικός ναός της Ρέας ή «Μεγάλης Μητρός» στα νότια του ανακτόρου
- 101-104. Βορειοανατολικά διαμερίσματα
101. Αρχαία του ανακτόρου (εύρεση του Δίσκου της Φαιστού)
102. Ιερή Κρύπτη με πεσό
103. Διαμέρισμα με περίστευλη αυλή
104. «Αποθήκη του αγγειοπλάστη»

Το «διαμέρισμα της βασίλισσας»
(Χατζή-Βαλλιανού 1989, σελ.33)

γανώνονταν αθλητικοί αγώνες ή ταυροκαθάψια στην κεντρική αυλή· μάλιστα στα βορειοδυτικά της, υπήρχε μια βαθμιδωτή λίθινη κατασκευή, η οποία ερμηνεύθηκε από τους μελετητές ως βάρθρο για κριτή αθλητικών αγώνων ή για τον ακροβάτη των ταυροκαθαψιών (Χατζή-Βαλλιανού 1989, σελ.26). Στα βορειοδυτικά του ανακτόρου μπορούμε να παρατηρήσουμε την «Επάνω Αυλή» με πλακόστρωση καθώς και τον «πομπικό διάδρομο» στα ανατολικά της. Στα δυτικά της «Επάνω αυλής» υπάρχουν κάποιες οπές, οι οποίες πιθανότατα μαρτυρούν την ύπαρξη μιας ξύλινης κιονοστοιχίας. Σύμφωνα με τους μελετητές, ίσως να λειτουργούσε ως αγορά. Επίσης αξίζει να επισημανθεί η ύπαρξη ενός βαθμιδωτού αναλημματικού τοίχου στα νότια της Επάνω Αυλής· η παρουσία του οδήγησε στο συμπέρασμα κά-

Ο Δίσκος της Φαιστού
(Χατζή-Βαλλιανού 1989, σελ.40)

ποιων μελετητών ότι χρησιμοποιείτο ως «κερκίδα» για κοινό που παρακολουθούσε θεάματα ή τελετουργίες είτε στη δυτική είτε στη Επάνω αυλή. Η κύρια είσοδος του ανακτόρου επίσης βρισκόταν στα βορειοδυτικά· μπορούσε λοιπόν να εισχωρήσει κανείς στο ανάκτορο μέσω μιας μεγάλης και πλατιάς κλίμακας, τα σκαλοπάτια της οποίας ήταν είτε κτισμένα από λαξευτούς λίθους ή απευθείας λαξευμένα στο φυσικό βράχο. Η κλίμακα αυτή κετέληγε στο «Δυτικό Πρόπυλο», μια μεγάλη πλατφόρμα με κίονες και πεσσούς που συνέθεταν δύο προθαλάμους και ένα φωταγωγό. Οι προθάλαμοι είχαν γύψινο δάπεδο και χωρίζονταν μεταξύ τους με θύρες, ενώ ο φωταγωγός χαρακτηριζότο από ξεστή λιθοδομή, απλό δάπεδο και ένα σύστημα αποχέτευσης. Από τους προθαλάμους και το φωταγωγό, μπορούμε να παρατηρήσουμε μικρά ανοίγματα που οδηγούν στο εσωτερικό του ανακτόρου και στην Κεντρική αυλή. Μέσω λοιπόν, ενός ανοίγματος στα βόρεια, αφού περάσουμε μια μικρή αίθουσα, φθάνουμε στην «Περίστυλη Αίθουσα» με τους περιμετρικούς κίονες που σχηματίζουν στοές· ίσως στο κέντρο να υπήρχε και κήπος. Από εκεί, μπορούμε επίσης να προχωρήσουμε και στα βασιλικά διαμερίσματα.

Μέσω του ανοίγματος στα νότια του ανατολικού προθαλάμου μπορούμε να εισέλθουμε στη μικρή «Αίθουσα αναμονής» ενώ από το άνοιγμα στο νοτιοανατολικό άκρο του φωταγωγού καταλήγουμε είτε στην Περίστυλη Αίθουσα, μέσω του «Προθαλάμου με το γύψινο δάπεδο» είτε στην Κεντρική αυλή.

Από την Κεντρική αυλή μπορεί κανείς να εισχωρήσει στα δυτικά, στην Αίθουσα 25, το λεγόμενο «Προθάλαμο των Αποθηκών», η οποία ήταν ιδιαίτερη ευρύχωρη, με δάπεδο πλακοστρωμένο με γυψόλιθο. Μπορούμε να παρατηρήσουμε επίσης τις βάσεις των κίωνων που διαχωρίζουν το χώρο σε δύο μέρη. Στα ανατολικά της αίθουσας ανοίγεται ο διάδρομος των αποθηκών, ο οποίος χαρακτηρίζεται από ένα μεγάλο πεσό στο κέντρο του. Εκατέρωθεν του διαδρόμου μπορούμε να παρατηρήσουμε τις δώδεκα στενόμακρες ορθογώνιες αποθήκες. Αξίζει να επισημανθεί ότι στην αποθήκη 33 βρέθηκαν εγκαταστάσεις σχετικές με την παραγωγή και αποθήκευση λαδιού (πχ δεξαμενή, πίθιοι). Επίσης, οι ιδιαίτερα παχιοί τοίχοι ανάμεσα στις αποθήκες 30/31 και 36/37 μαρτυρούν την πιθανή ύπαρξη μιας αίθουσας στο όροφο (Cadogan 1976, σελ.98). Το ίδιο ισχύει και για τον τοίχο 25/32.

Η νοτιοδυτική πτέρυγα του ανακτόρου, φαίνεται να ήταν κυρίως αφιερωμένη στη λατρεία. Λατρευτική λειτουργία φαίνε-

ται να είχε το συγκρότημα δωματίων 8-11' πρόσβαση σε αυτό γινόταν μέσω δύο θυρών στα δυτικά. Στο συγκρότημα αυτό λοιπόν, βρέθηκαν πολλά λατρευτικά αντικείμενα όπως σπονδικά κύπελλα και βωμίσκοι. Επίσης αξίζει να αναφερθεί ότι στους τοίχους και στα κατώφλια της αίθουσας 8 και 10, οι οποίες θεωρούνται από τους μελετητές προθάλαμος και ιερό αντίστοιχα, υπάρχουν χαραγμένα θρησκευτικά σύμβολα, όπως ο διπλός πέλεκυς και το άστρο. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς λατρευτική λειτουργία φαίνεται να είχε και ο διάδρομος 12, με γύψινες εσοχές στους τοίχους του, ίσως για τοποθέτηση αναθημάτων, ο οποίος οδηγεί στις υπόλοιπες αίθουσες. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι αίθουσες 19 και 21 ήταν πιθανότατα δεξαμενές καθαρμών' η πρόσβασή τους γινόταν μέσω κλιμακίδων καθόδου.

Αφού επιστρέψουμε στην Κεντρική αυλή, προχωράμε στη Βόρεια πτέρυγα. Στη βόρεια πλευρά λοιπόν της Κεντρικής αυλής, παρατηρούμε μια μνημειακή είσοδο με ημικίονες και εσοχές στους τοίχους. Εισχωρώντας, συναντούμε το διάδρομο 41, ο οποίος ήταν επίσης πλακοστρωμένος, και οδηγούσε στα βασιλικά διαμερίσματα και τη Βόρεια Αυλή. Κατά μήκος του είχε εσοχές και ήταν διακοσμημένος με τοιχογραφίες. Οι αίθουσες εκατέρωθεν του είχαν μάλλον αποθηκευτική λειτουργία και πιθανότατα στήριζαν περαιτέρω αίθουσες στον όροφο. Αξίζει ακόμη να παρατηρήσουμε και τον αποχετευτικό αγωγό που το διέσχισε και κατέληγε στο νοτιοδυτικό άκρο της Βόρειας αυλής. Η Βόρεια αυλή ενώνει το διάδρομο 41 με την Ανατολική είσοδο και τα βόρεια βασιλικά διαμερίσματα. Αξίζει να επισημανθεί ο διπλός τοίχος στα δυτικά, ο οποίος δημιουργούσε ένα χώρο που χρησίμευε πιθανότατα ως αποθήκη' αν και υπάρχει και η ερμηνεία ότι ήτο παλαιότερο άνοιγμα προς τα βασιλικά διαμερίσματα του ορόφου.

Η περιοχή 49, στα ανατολικά της Βόρειας αυλής, φαίνεται να ήταν υπαίθρια, και χρησίμευε κατά τον Graham για τα ζώα που θα θυσιάζονταν ενώ ο Cadogan προτείνει την ύπαρξη κήπου (Cadogan 1976, σελ.98). Στο βόρειο τοίχο της Βόρειας αυλής υπήρχε ένα μικρό άνοιγμα που οδηγούσε στο δωμάτιο των υπηρετών και από εκεί στο λεγόμενο «Διαμέρισμα της βασίλισσας». Το Διαμέρισμα της βασίλισσας, είχε δύο σειρές στηριγμάτων, θρανίο κατά μήκος του δυτικού και νοτίου τοίχου καθώς και γύψινη πλακόστρωση διακοσμημένη με ερυθρό κονίαμα στο δάπεδο (εικ.3). Στη συνέχεια, μέσω του διαδρόμου 76, φθάνουμε στο λεγόμενο «Μέγαρο του Βασιλέως» (δωμάτια 77-79)' ουσιαστικά πρόκειται για μια τεράστια αίθουσα που

χωρίζεται σε τρία μέρη. Το δωμάτιο 79 είχε πολύθυρα στα βόρεια και ανατολικά, ενώ το κεντρικό δωμάτιο 77 διαχωριζότο από το 78, το οποίο ήταν φωταγωγός, μέσω δύο κιόνων, ενώ διατηρεί και πολύθυρο στα βόρεια. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς πρόκειται για μια επίσημη αίθουσα διοικητικής λειτουργίας, όπου πιθανότατα γίνετο απονομή δικαιοσύνης ή και συνάρθρωση ενός συμβουλίου. Στο σημείο αυτό δεν μπορούμε να παραλείψουμε τη σύγκρισή της με την «Αίθουσα των διπλών πελέκων» στην Κνωσό' εκτός από τις αρχιτεκτονικές τους ομοιότητες είναι πιθανόν να είχαν και παρόμοια λειτουργία. Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι το άνοιγμα στα νοτιοδυτικά του δωματίου 79 κατέληγε σε ένα συγκρότημα πλακοστρωμένων δωματίων. Από αυτά, το μικρό δωμάτιο 83 διαθέτει δεξαμενή, η οποία ήταν επενδυμένη με γύψο, στοιχείο που μαρτυρά ότι δε γεμίζετο με νερό. Επίσης, το δωμάτιο 82 μας θυμίζει έντονα το «Καλλωπιστήριο» της Κνωσού, λόγω της παρουσίας αγωγού.

Τέλος ας επικεντρωθούμε στην Ανατολική Πτέρυγα, στην οποία μπορούμε να εισχωρήσουμε μέσω της Ανατολικής εισόδου. Μέσω λοιπόν του διαδρόμου 52 μπορούμε να καταλήξουμε είτε στη Βόρεια είτε στην Ανατολική αυλή, ενώ ο διάδρομος 56 ενώνει την Κεντρική με την Ανατολική αυλή. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι αίθουσες 54,55 χρησιμοποιούνταν μάλλον για βιοτεχνικές δραστηριότητες. Στην Ανατολική αυλή μπορούμε να παρατηρήσουμε μια ημικυκλική κατασκευή, η οποία ερμηνεύθηκε από το Foundry ως καμίνι, λόγω παρουσίας σκουριάς και θραυσμάτων χαλκού, ενώ στη νοτιοδυτική γωνία υπήρχε μια στέρνα (Cadogan 1976, σελ.101). Επίσης, άξια αναφοράς είναι η «Περίστυλη Αίθουσα 64» με τέσσερις σωζόμενες βάσεις κιόνων, γύψινο δάπεδο και κατάλοιπα ενός αποχετευτικού αγωγού. Στα δυτικά της παρατηρούμε την αίθουσα 63, η οποία διαχωριζότο μέσω διπλής θύρας σε κυρίως δωμάτιο και προθάλαμο. Η λειτουργία της αίθουσας αυτής, σύμφωνα με τους μελετητές, ήτο επίσης βιοτεχνική. Στα νότια της αίθουσας υπήρχε ένα άνοιγμα που οδηγούσε σύμφωνα με το Cadogan σε κήπο (Cadogan 1976, σελ.103).

Συνοψίζοντας λοιπόν, φαίνεται οι χώροι λατρείας και οι αποθήκες να φιλοξενούντο στη τη Δυτική Πτέρυγα όπως συνέβαινε και στα υπόλοιπα μινωικά ανάκτορα. Τα εργαστήρια δε, βρίσκοντο στην Ανατολική Πτέρυγα του ανακτόρου. Τα βασιλικά διαμερίσματα και οι διοικητικοί χώροι συναντώνται στη Βόρεια Πτέρυγα γεγονός που αποτελεί μοναδική περίπτωση εφόσον στα υπόλοιπα ανάκτορα βρίσκονται στην ανατολική πτέρυγα.

Το Βυζαντινό εμπόριο τον 12^ο αιώνα

Εμπόριο και βυζαντινή ιδεολογία

Μαρίνος Παπαϊωακείμ
ΙΣΑ 4ο

Εξετάζοντας κανείς συνολικά την οικονομική ιστορία του Βυζαντίου, ένα από τα κύρια θεωρητικά συμπεράσματα στα οποία θα αναφερόταν θα ήταν η προσκόλληση του βυζαντινού κράτους στη χριστιανική παράδοση, η οποία χαρακτηρίζει τις σχέσεις του κράτους με την οικονομική ζωή. Παρ' όλα αυτά, σε ρεαλιστικό επίπεδο όπως υποστηρίζει ο Οικονομίδης η θεωρία επιζεί και επηρεάζει χωρίς όμως να μετατρέπει ουσιαστικά τη πραγματική κατάσταση. Αρχικά, αφού αναφέρουμε τον ιδεολογικό προσανατολισμό σε ένα γενικότερο πλαίσιο της οικονομίας του 12ου αιώνα, θα επικεντρωθούμε ειδικότερα στη μελέτη της εκκλησιαστικής και της αριστοκρατικής ιδεολογίας γύρω από το τομέα του εμπορίου της περιόδου.

Κυρίαρχο ιδεώδες της οικονομικής σκέψης στο Βυζάντιο ως απόρροια της χριστιανικής αντίληψης για την εγκόσμια ζωή ήταν η αυτάρκεια. Σύμφωνα με τη Λαΐου, η αυτάρκεια ήταν ένα «θεωρητικό κατασκευάσμα» παρά ένα γεγονός που ήταν αρκετά απομακρυσμένο από την πραγματικότητα. Επίσης, ο Dagron χαρακτηρίζει την αυτάρκεια ως ένα «φιλολογικό κατασκευάσμα» παρά ένα οικονομικό πρότυπο. Ο αναδιανεμητικός και εξισωτικός ρόλος του κράτους

των προηγούμενων περιόδων ατόνησε τον 12ο αιώνα. Η αμεροληψία και η υπεράσπιση των αδυνάτων αντικαθίσταται από την επιείκεια, η οποία μεταφράζεται με πρόνοια. Το κράτος αυτή την περίοδο φαίνεται να ενθάρρυνε παρά να ανέκοψε τη συσσώρευση πλούτου στους ιδιώτες. Παράλληλα, πολλαπλασιάζονται τα θετικά σχόλια για το κέρδος, μια παραδοσιακά καχύποπτη έννοια. Μέσα σε αυτό το γενικότερο πλαίσιο της οικονομίας του 12ου αιώνα, θα εξετάσουμε και την ιδεολογική αντιμετώπιση που τύγγανε το εμπόριο.

Η επιδίωξη του κέρδους σύμφωνα με την σκέψη των Βυζαντινών, αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του εμπορίου. Ήδη από την εποχή των Πατέρων της Εκκλησίας του 4ου αιώνα, ο έμπορος θεωρείτο ότι διέτρεχε κινδύνους από το εμπόριο όχι μόνο στο σώμα αλλά και στη ψυχή. Κατά τους μέσους βυζαντινούς αιώνες, εκτός από μερικούς αδιάλλακτους συγγράφεις, το κέρδος του εμπορίου δεν αποδοκιμάζεται με τόσο έντονο τρόπο. Τον 12ο αιώνα, ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης με τις οικονομικές του ιδέες, φαίνεται να είχε σε χαμηλή εκτίμηση τα επαγγέλματα που σχετίζονταν με το εμπόριο. Παρ' όλα αυτά, δεν ήταν εχθρικός απέναντι στα εμπορικά επαγγέλματα αλλά τα θεωρούσε κατώτερου είδους. Υποστήριζε ότι το εμπόριο όταν δεν επιδιώκει το κέρδος είναι ανεκτό και θεωρείται απαραίτητο. Επίσης, παραδέχεται εμμέσως την αναγκαιότητα των εμπορικών και αστικών επαγγελμάτων, όντας και αυτός κάτοικος σε μεγάλες πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη και η Κωνσταντινούπολη. Δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο Ευστάθιος εξέφραζε το χριστιανικό ιδεώδες της πενίας αλλά με τις συντηρητικές του αντιλήψεις μάλλον εξέφραζε την αριστοκρατική θέση έναντι στο εμπορικό κέρδος. Η αποδοκιμασία του πλουτισμού από τον Ευστάθιο, φανερώνει ότι επρόκειτο για μια πραγματικότητα που συνέβαινε αυτή την περίοδο. Έντονη ήταν και η προσπάθειά του να ελέγξει τους μοναχούς που ήταν υπό την δικαιοδοσία του όταν ήταν Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, αφού σε μια περιήγηση χαρακτηρίζει ένα μοναχό:

Τα βυζαντινά καράβια τον 12ο αιώνα.

(Μικρογραφία, Πατριαρχική βιβλιοθήκη Ιεροσολύμων)

«ὡ κτητικὴ μοναχὲ καὶ ἀκανονίστως χρηματιστικὴ καὶ μετὰ ἐπιτοκίας ἐνεργεῖσθε, ἢ πρακτικὸς ἢ ἐργατικὸς κατὰ θεὸν εἶναι κριθήσῃ παρά γε τοῖς νοῦν ἔχουσιν, ἕως ἂν τοιοῦτος μὲνης, ἀλλὰ πραγματευτικὸς καὶ ἀεργὸς καὶ ἐμπορευτικὸς καὶ ἐμπολαῖος καὶ κερδῶος καὶ βίος αὐτόχρημα καὶ πάντα μᾶλλον τὰ ἄλλα ἢ μεγαλόσχημος».

Οι ιδέες που αφορούσαν το κέρδος του εμπορίου ήταν αποδεχτές τον 12ο αιώνα και η ιδεολογία δεχόταν το θεμιτό ορισμένο κέρδος για τον έμπορο, αφού θεωρείτο επιβράβευση της εργασίας του. Παρ' όλα αυτά, η αντίθετη όψη αυτής της θέσης ήταν εξίσου ισχυρή, αφού η κερδοσκοπία και ο πλουτισμός δεν ήταν μόνο καταδικαστές αλλά και παράνομες. Οι απαγορεύσεις του εκκλησιαστικού δικαίου κατά της συμμετοχής του κλήρου στα «άτιμα» επαγγέλματα, εκφράζονται αυτή την περίοδο από το Βαλαμών που απαγόρευε όχι μόνο την άσκηση αλλά και την επένδυση στο εμπόριο. Αυτό φυσικά αποτελούσε το θεωρητικό σκέλος, αφού η Εκκλησία επιδίωκε τη διατήρηση του παραδοσιακού ιδεώδους για το εμπόριο. Στη πραγματικότητα η Εκκλησία ποτέ δεν έπαψε να έχει ανάμειξη στο εμπόριο και στις επενδύσεις σε αυτό. Χαρακτηριστική είναι μια επιστολή του Τζέτζη στα μέσα του 12ου αιώνα, προς ένα εκπρόσωπο του αυτοκράτορα όπου χαρακτηρίζει τους μοναχούς ως ληστές, οι οποίοι παραβίασαν την υποχρέωση της κοινοβιακής τους πενίας, αφού προμήθευαν σε εξωφρενικές τιμές τα φρούτα:

«ὁ μὴ τὴν τετριμμένην ὁδὸν καὶ μέσην βαδίζων καὶ γνώριμον καὶ κατὰ τοὺς μοναχικοὺς πολιτευόμενος νόμους καὶ εἰσεληλυθὼς ἔν τινι κοινοβίῳ μοναστηρίῳ δαμαστηρίῳ τῶν μοναχῶν, (...) ἢ ἄλλο τι παρὰ τὸν ῥηθέντα μοναχικὸν νόμον ποιῶν, κλέπτῃς ἐστὶ καὶ ληστής καὶ πλέον οὐδέν».

Η αριστοκρατική ιδεολογία της εποχής απέρριπτε την οποιαδήποτε εμπλοκή των αριστοκρατών στο εμπόριο. Η κοινωνική αντιμετώπιση των εμπόρων ωστόσο παρουσιάζει διάφορες διαβαθμίσεις. Τον 12ο αιώνα άρχιζε να φαίνεται μια μερική κοινωνική κατανόηση της εμπορικής δραστηριότητας, έτσι όπως εκφράζεται από λόγιους της εποχής, χωρίς ωστόσο να μπορούμε να μιλούμε για πλήρη αποδοχή. Ο Μανασσής, αν και δείχνει μια σχετική κατανόηση προς το εμπόριο, δεν παραλείπει τους κινδύνους του. Το ίδιο συμβαίνει και με τις επιστολές του Τζέτζη, όπου δείχνει μια συμπάθεια προς τους πωλητές. Σε ένα γενικότερο πνεύμα οι λόγιοι οι οποίοι εκφράζουν συνήθως και την ιδεολογία της αριστοκρατίας, φαίνεται να ήταν αρνητικά διακείμενοι προς το εμπόριο. Η αρνητική αντιμετώπιση των εμπόρων από την αριστοκρατία, θεωρούμε

ότι ήταν άμεσα συνυφασμένη με την προσπάθεια για άμεση επιβολή μιας ιεραρχημένης αριστοκρατίας, όπου υπήρχε αυστηρός διαχωρισμός των κοινωνικών στρωμάτων. Ενδείξεις γύρω από τη πραγματική εικόνα, δηλαδή της συμμετοχής μελών της αριστοκρατίας στο εμπόριο, υπάρχουν αυτή την περίοδο. Το 12ο αιώνα η οικονομική ανάπτυξη αποτέλεσε ένα κίνητρο για δυναμικότερη ανάμειξη των αρχόντων στο εμπόριο της εποχής. Η θέση αυτή βρίσκει έρεισμα σε ένα έγγραφο του 1192 του Ισαάκιου Β' Αγγέλου (1185-1195) με αποδέκτη τη Γένουα, όπου ο αυτοκράτορας απαιτεί την αποζημίωση του αδελφού του Αλεξίου αλλά και των άλλων επιφανών εμπόρων της Κωνσταντινούπολης για τις ζημιές που είχαν υποστεί από πειρατικά γενονατικά πλοία. Το πιο πάνω έγγραφο, μας αποδεικνύει ότι η ανάμειξη των αριστοκρατών στο κερδοσκοπικό εμπόριο ήταν μια πραγματικότητα, παρά την γενική αντίληψη που επικρατούσε η οποία ήταν αντίθετη με τη συμμετοχή τους σε αυτό.

Στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο εξετάσαμε το γενικό ιδεολογικό προσανατολισμό της οικονομίας του 12ου αιώνα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο μελετήσαμε το εμπόριο, παρουσιάζοντας τα κοινωνικά στερεότυπα, το χριστιανικό αλλά και αριστοκρατικό ιδεώδες για το εμπόριο της περιόδου, δίδοντας ταυτόχρονα τη πραγματική εικόνα σε κάθε περίπτωση, γύρω από την πρακτική περιφρόνηση του κέρδους.

Η διπλωματική ισχύς του εμπορίου

Το βυζαντινό κράτος φαίνεται να αντιλήφθηκε τη σημασία του εμπορίου και να την αξιοποίησε για την επίτευξη των πολιτικών και διπλωματικών του στόχων. Παραθέτοντας μια σειρά παραδειγμάτων, θα επιχειρήσουμε να αποδείξουμε το πολιτικό και διπλωματικό χαρακτήρα που προσέδιδαν στο εμπόριο οι βυζαντινοί αυτοκράτορες τον 12ο αιώνα.

Αν και δεν αποτελούσε βασικό συστατικό της οικονομικής πολιτικής του Βυζαντίου, το εμπόριο χρησιμοποιήθηκε συστηματικά ως μοχλός πίεσης για την απόσπαση διπλωματικών και πολιτικών ερεισμάτων. Τον 12ο αιώνα η διπλωματική χρήση του εμπορίου διαφαίνεται κυρίως με τη παραχώρηση των εμπορικών προνομίων στις ιταλικές δυνάμεις, όπου τα κίνητρα ήταν συνδεδεμένα με πολιτικές σκοπιμότητες. Το πρώτο παράδειγμα που επιβεβαιώνει την πιο πάνω άποψη στη χρονική περίοδο που εξετάζουμε, γίνεται αντιληπτό με το χρυσόβουλο του 1082. Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α' εξαιτίας των νορμανδικών επιδρομών ζήτησε τη βοήθεια του ενετικού στόλου με αντάλλαγμα τη παραχώρηση εμπορικών προνομίων. Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε το τρόπο με τον οποίο τα εμπορικά προνόμια λειτουργούν στη διπλωματική διαπραγμάτευση ώστε να διατηρηθεί η πολι-

Πηγές:

Leone P.L.M, *Ioannis Tzetzae epistulae*, Λειψία 1972.

Meineke A., *Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, Βόννη 1836. [αγγλική μτφρ. John Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, μτφρ. Brand Ch.M., Νέα Υόρκη 1975].

Metzler K., *Eustathii Thessalonicensis De emendanda vita monachica*, Βερολίνο – Νέα Υόρκη 2006.

Van Dieten I.A, *Nicetae Choniatae Historia*, Βερολίνο – Νέα Υόρκη 1972. (αγγλική μτφρ Η. J Magoulias, *The City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Detroit 1984).

Βιβλιογραφία:

Angold M., *Η βυζαντινή αυτοκρατορία από το 1025 έως το 1204. Μια πολιτική ιστορία*, Αθήνα 2004.

Γερολυμάτου Μ., *Αγορές, έμποροι και εμπόριο στο Βυζάντιο*, 9ος-12ος αι., Αθήνα 2008.

Dagron G., «Η Αστική Οικονομία από τον 7ο έως τον 12ο αιώνα», *OIB Β'*, σ. 43-140.

Λαίου Α. Ε - Morrisson C., *Η Βυζαντινή Οικονομία*, Αθήνα, 2011.

Λαίου Α.Ε., «God and Mammon: Credit, Trade, Profit and the Canonists», στο Οικονομίδης Ν. (επιμ.), *Το Βυζάντιο κατά τον 12ο αιώνα. Κανονικό δίκαιο, κράτος και κοινωνία*, Αθήνα 1991, σ. 261-300.

Μέριανος Γ., *Οικονομικές ιδέες στο Βυζάντιο τον 12ο αιώνα : οι περί οικονομίας απόψεις του Ευσταθίου Θεσσαλονίκης*, Αθήνα 2008.

Οικονομίδης Ν., «The Economic Region of Constantinople: From Directed Economy to Free Economy and the Role of the Italians», στο Οικονομίδης Ν. (επιμ.), *Social and economic life in Byzantium*, Aldershot 2004, σ. 221-238

τική αλλά και στρατιωτική επιβίωση της αυτοκρατορίας, η οποία αντιμετώπιζε μεγάλο κίνδυνο. Επίσης, το 1111 ο Αλέξιος Α΄ στη προσπάθειά του να εξασφαλίσει την ουδετερότητα της Πίζας, ώστε να αποφύγει ένα αντιβυζαντινό συνασπισμό μεταξύ Πίζας και Νορμανδών, παραχωρεί προνόμια στους Πισάτες. Σε ακόμα μια περίπτωση αντιλαμβάνομαστε πως οι εμπορικές παραχωρήσεις χρησιμοποιούνται για την εξασφάλιση πολιτικών ερεισμάτων και αποτροπή δυσάρεστων πολιτικών και στρατιωτικών καταστάσεων για την αυτοκρατορία. Οι διάδοχοι του Αλεξίου Α΄ προέβηκαν σε νέες παραχωρήσεις προνομίων, ανάλογα με τη διαμόρφωση της ισορροπίας δυνάμεων σε κάθε περίπτωση. Στη περίπτωση της ανανέωσης των προνομίων των Γενουατών το 1170 διαφαίνονται επίσης πολιτικά κίνητρα. Ο Angold προβληματίζεται σε αυτή την περίπτωση και αναρωτιέται γιατί ο Μανουήλ Α΄ προχώρησε σε συμφωνίες με την Γένουα αφού έτσι θα έθετε σε κίνδυνο τις σχέσεις του με τη Βενετία. Ο Μανουήλ Α΄ φαίνεται να έψαχνε να συνεργαστεί με αντιπάλους του Φρειδερίκου Μπαρμπαρόσα, ανάμεσα σε αυτούς ήταν και η Γένουα. Επίσης, την ίδια περίοδο διομολογούνται συζητήσεις των Βυζαντινών με τον θανάσιμο εχθρό του Μπαρμπαρόσα, τον Πάπα Αλέξανδρο Γ΄ κάτι που αποδεικνύει την προσπάθεια του Μανουήλ Α΄ για προσεταιρισμό των εχθρών του αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Ο διπλωματικός χαρακτήρας του εμπορίου αποδεικνύεται και μέσα από το αντίστροφο ανάλογο γεγονός, αυτό των διώξεων. Στη περίπτωση του 1171, ο αυτοκράτορας Μανουήλ Α΄ διαπιστώνοντας ότι η «βενετική» του πολιτική δεν καρποφορούσε φέρνοντας τα αναμενόμενα θετικά αποτελέσματα, συλλαμβάνει τους Βενετούς και δημεύει τις περιουσίες τους. Ο Angold ισχυρίζεται ότι με τις διώξεις του 1171 ο αυτοκράτορας Μανουήλ Α΄ σαν να ενεργούσε εναντίων των συμφερόντων της αυτοκρατορίας, αφού οι Βενετοί συνέβαλλαν στην εμπορική ευημερία της αυτοκρατορίας. Οι συλλήψεις των Βενετών χαρακτηρίστηκαν από τον Angold σαν «ένα δείκτη για την μελλοντική αποσύνθεση της αυτοκρατορίας», και τις παρομοιάζει με τις συνέπειες της μάχης του Μυριοκέφαλου. Οι δύο κυριότερες πρωτογενείς πηγές μας για το περιστατικό ο Κίνναμος και ο Χωνιάτης μας παρουσιάζουν ότι τα κίνητρα του Μανουήλ Α΄ εμπειρείχαν πολιτικές σκοπιμότητες. Ο Κίνναμος υποστηρίζει ότι υπήρχαν τριβές σχετικά με την ακριβή θέση των Βενετών που είχαν εγκατασταθεί μόνιμα στη αυτοκρατορία. Επίσης, αναφέρει ότι οι Βενετοί παντρεύονταν βυζαντινές και ήταν δύσκολο να τους ξεχωρίσεις από το μέσο βυζαντινό πολίτη (γυναίξη τε Ρωμαίαις έαυτούς συνοικίζοντες και οικίαις ταίς αὐτῶν). Με αυτό τον τρόπο οι Βενετοί μπορούσαν να αξιώσουν

προνομιακή θέση, που θα τους έθετε εκτός έλεγχου των βυζαντινών αρχών. Από την άλλη, ο Χωνιάτης ισχυρίζεται ότι ο Μανουήλ Α΄ κινήθηκε από την ανάμνηση του προσβλητικού παιχνιδιού των Ενετών σε βάρος του στην πολιορκία της Κέρκυρας αλλά κυρίως λόγω της απειθαρχίας τους συμπεριφοράς (και έπειδή τὰ οὐτῶν ἀτοπήματα ὑπέραντλά οἱ ἐδέδοκτο). Όσον αφορά το πρώτο αίτιο που μας παρουσιάζει ο Χωνιάτης, μάλλον δεν ευσταθεί αφού η πολιορκία της Κέρκυρας χρονολογείται περίπου τριάντα χρόνια πριν, άρα ήταν σχεδόν αδιανόητο να υπήρξε αιτία των διώξεων του 1171. Οι πιο πάνω πηγές, αν και παρουσιάζουν διαφορετικά αίτια των διώξεων του 1171, ωστόσο και στις δυο περιπτώσεις φαίνεται να κυριαρχούν οι πολιτικές σκοπιμότητες, ειδικότερα στη περίπτωση του Κίνναμου. Οι ενετικές πηγές μας δίνουν μια άλλη εικόνα για το συγκεκριμένο περιστατικό. Μετά το εμπόριο του Δόγη της Βενετίας, ο αυτοκράτορας Μανουήλ Α΄ κάλεσε πίσω τους Βενετούς, αφού η απουσία τους έπληττε την οικονομία, προσφέροντάς τους μονοπωλιακό εμπόριο σε όλη την αυτοκρατορία. Ωστόσο, όταν επέστρεψαν οι Βενετοί δήμευσε τις περιουσίες τους. Η βενετική αυτή εκδοχή μας παρουσιάζει τον αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ ως πανούργο, ο οποίος ξεγέλασε τους Βενετούς. Οι βυζαντινοί αξιωματούχοι δεν είχαν δικαιοδοσία επάνω στους Βενετούς γεγονός που σταδιακά προκάλεσε την δυσaráσκεια των Βυζαντινών η οποία μεταφράζεται συχνά με πογκρόμ των Δυτικών αφού αποτελούσαν ένα κράτος εν κράτει στην αυτοκρατορία. Έτσι, σε ακόμα ένα σημείο εντοπίζουμε την πολιτική χροιά των διώξεων κατά των Λατίνων την διάρκεια του 12ου αιώνα. Όσον αφορά το πολιτικό χαρακτήρα των διώξεων θα πρέπει να θέσουμε ένα ερώτημα. Γιατί οι αυτοκράτορες προέβησαν σε διώξεις εναντίων των Λατίνων, αφού θεωρητικά ήταν ενάντια στο εμπόριο; Σίγουρα αυτός ο προβληματισμός θέτει το ζήτημα των διώξεων σε μια άλλη διάσταση πέρα από την οικονομική και αποδεικνύει για ακόμα μια φορά τα πολιτικά κίνητρα που υπήρχαν σε κάθε περίπτωση.

Σύμφωνα με τη Γερολυμάτου τα χρυσόβουλα υπέρ των ιταλικών ναυτικών Δημοκρατιών θα πρέπει κανείς να τα αντιμετωπίσει «ως ένα διπλωματικό όπλο προκειμένου το Βυζάντιο να ανταπεξέλθει στις εξωτερικές προκλήσεις». Επίσης, οι διάφορες ανανεώσεις προνομίων, οι διώξεις κτλ, εμπειρείχαν πολιτικά κίνητρα και σκοπιμότητες. Οι πιο πάνω θέσεις αποδεικνύονται με τα προαναφερθέν ιστορικά παραδείγματα του 12ου αιώνα, σε κάθε περίπτωση. Αξίζει να σημειώσουμε, ότι παρόλο που τα αρχικά κίνητρα των αυτοκρατόρων ήταν πολιτικά, ωστόσο τα προνόμια και οι διώξεις, θα επηρεάσουν όλο το φάσμα της βυζαντινής σφαίρας επιρροής.

Η Μεταμόρφωση της Βυζαντινής πόλης 7ος - 9ος αι.

Το παρόν άρθρο θα εξετάσει την μεταμόρφωση της βυζαντινής πόλης κατά την διάρκεια των "σκοτεινών αιώνων", οι οποίοι χρονολογικά εκτείνονται από τα μέσα του 7ου αιώνα μέχρι και τα μέσα του 9ου (Morrisson 2006, σελ. 108). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος "σκοτεινοί αιώνες" έχει τεθεί υπό αμφισβήτηση εκ μέρους της επιστημονικής κοινότητας, μολονότι η εικόνα που μας παρατίθεται μέσω των πηγών είναι εξόχως ζοφερή (Τσιγωνάκη 2012, σελ 73).

Από τον 6ο αιώνα αλλά κυρίως κατά τον 7ο η βυζαντινή κοινωνία δέχεται ριζικές αλλαγές. Καταρχάς περιορίζεται σημαντικά ο αστικός τρόπος ζωής και η πόλη αλλάζει μορφή. Ένας μεγάλος αριθμός κέντρων της αρχαιότητας παρακμάζουν. Ακόμη πολλές σημαντικές πόλεις της πρώιμης βυζαντινής περιόδου αλλάζουν θέση και μετακινούνται σε πιο κοντινές και συνάμα οχυρές τοποθεσίες, ενώ κάποιες εκλείπουν. Οι πιο σημαντικές ωστόσο, καταφέρνουν να επιβιώσουν έχοντας όμως χάσει τα αστικά χαρακτηριστικά τα οποία παρουσίαζαν κατά την ρωμαϊκή και πρωτοβυζαντινή περίοδο.

Σε μεγάλο ποσοστό οι πόλεις της αυτοκρατορίας κατά τον μεσαίωνα ήταν εξέλιξη των πόλεων της αρχαιότητας, ωστόσο η εξέλιξη αυτή δεν ήταν ομοιόμορφη αλλά αντιθέτως ακολούθησε διαφορετική πορεία, η οποία επιβλήθηκε από τον τοπικό παράγοντα. Στην πραγματικότητα οι βυζαντινές πόλεις είχαν χτιστεί πάνω από τα ερείπια των αρχαίων. Δεν πρέπει να παραλείπονται όμως και οι νέες πόλεις, οι οποίες ωστόσο χρονολογούνται κυρίως στην υστεροβυζαντινή περίοδο (Μπούρας 2012,σελ. 4). Κατά την πρώιμη βυζαντινή παρατηρείται συνέχεια σε κοινωνικά κέντρα της Ύστερης Αρχαιότητας και ειδικότερα στα μητροπολιτικά. Γενικότερα τα θέατρα, τα αμφιθέατρα, οι αθλητικές εγκαταστάσεις και τα βουλευτήρια εγκαταλείπονται καθώς αυτή την εποχή έχει αλλάξει εντελώς η κοινωνική ζωή των πόλεων. Πλέον το μοναδικό οικοδόμημα το οποίο δεσπόζει είναι οι εκκλησίες οι οποίες επιβάλλονται στο τοπίο με το μέγεθος αλλά και την κεντρικότητα τους (Λαγόπουλος 2004, σελ. 275). Οι πρώιμες βυζαντινές πόλεις αποτελούσαν

στην πραγματικότητα πόλεις της ύστερης Αρχαιότητας εξαιτίας των λειτουργιών τους αλλά και της οργάνωσης του χώρου τους. Η βαθμιαία εξαφάνιση του αρχαίου αστικού πολιτισμού υπήρξε παράλληλα παράγοντας και αποτέλεσμα της μετάβασης από την Αρχαιότητα στον Μεσαίωνα (Κιουσοπούλου 2012). Η πόλη μεταμορφώνεται σε φρούριο και αποτελεί την έδρα της στρατιωτικής και πολιτικής εξουσίας της νέας στρατιωτικής μονάδας, του θέματος. Επιπλέον περιορίζεται σημαντικά η νομισματική κυκλοφορία, και μολονότι το χρυσό νόμισμα βρισκόταν ακόμη στην κυκλοφορία, το χάλκινο το οποίο χρησιμοποιείτο στις καθημερινές συναλλαγές σχεδόν είχε εξαφανιστεί. Η οικονομία φαίνεται να στηριζόταν σε ένα μεγάλο βαθμό στην αρχή της αυτάρκειας (Γερολυμάτου 2001, σελ. 347-48).

Δεν υπάρχει απολύτως καμία αμφιβολία ότι η πόλις - Κάστρο διαμορφώθηκε σταδιακά πολύ πριν από τα μέσα του εβδόμου αιώνα, μέσω μιας αργής διαδικασίας η οποία ήρθε ως απάντηση στη στρατιωτική ανασφάλεια. Δεν αποτελούσε επομένως, αυθόρμητη αντίδραση των κατοίκων που βρίσκονται σε κίνδυνο, αλλά προήχθη ως ένα είδος αστικού οικισμού από το ίδιο το κράτος (Saradi 2012, σελ. 33).

Για τους παραπάνω λόγους σε συνδυασμό με την έλλειψη πηγών, οι μελετητές αρχικά έδωσαν στο χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από τα μέσα του 7ου ως τα μέσα του 9ου την ονομασία σκοτεινοί αιώνες καθώς πίστευαν πως επρόκειτο για περίοδο κρίσης και παρακμής, η οποία παρατηρείται και στην αλλαγή της ορολογίας από τον όρο πόλις στον όρο Κάστρο και ερμηνεύθηκε ως παρακμή σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο που προκλήθηκε από τις αβαραβικές επιδρομές στα Βαλκάνια και τις αραβικές εξελίξεις στην Ανατολή (Saradi 2012, σελ. 28). Οι λέξεις οι οποίες χρησιμοποιούνται στις πηγές δείχνουν την πολυπλοκότητα του θέματος των βυζαντινών πόλεων (Brubaker-Haldon 2011, σελ. 548). Οι χαρακτηρισμοί για τους τύπους κατοίκησης και ιδιαίτερα οι όροι πόλις και κάστρ ο δείχνουν μια σταδιακή σύγκλιση της εφαρμογής τους (Veikou

Βαλάντω Κωνσταντίνου
ΙΣΑ 3ο

2012, σελ. 168). Ο όρος πόλις συνέχισε να χρησιμοποιείται από τις γραπτές πηγές για τις περισσότερες αστικές τοποθεσίες οι οποίες είχαν κατά την υστερορωμαϊκή εποχή την αίγλη μιας πόλης. Στις περισσότερες περιπτώσεις η ύπαρξη επισκοπής αποτελούσε το βασικό διακριτικό στοιχείο για τις πόλεις κάτι το οποίο φαίνεται ξεκάθαρα από στην χρονογραφία του Θεοφάνη. Τα αγιολογικά κείμενα σπάνια κάνουν διαχωρισμούς ανάμεσα στην πόλη και άλλους τύπους κατοίκησης και πολλές φορές ο όρος πόλις προσδιόριζε αποκλειστικά την πόλη της Κωνσταντινούπολης (Brubaker-Haldon 2011, σελ. 548).

Το κάστρο ονομάζεται επίσης καστέλλιο, φρούριο και οχυρό. Δεδομένου ότι η οχύρωση έγινε το κύριο εξωτερικό στοιχείο κάθε πόλης, ο όρος κάστρο ήρθε για να υποδηλώσει την πόλη ως σύνολο (Kazdahan 1991, 2, σελ. 1112) Ο όρος κάστρο προσδιόριζε ένα νέο τύπο κατοίκησης ο οποίος σχηματίστηκε στο Βυζάντιο κατά τον 6ο αιώνα σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα (Veïkou 2012, σελ. 168). Αντιπροσωπεύει αξίες και πραγματικότητες προσωρινές καθώς η χρήση του φανερώνει κάτι με το οποίο σχετίζονταν οι άνθρωποι, ένα οχυρωμένο καταφύγιο, ένα μέρος ασφάλειας. Το κάστρο αντικατοπτρίζει τις ανάγκες μιας πολιτείας στην οποία η ασφάλεια ήταν μείζονος σημασίας και η οικονομική δραστηριότητα αντιμετώπιζε κίνδυνους (Brubaker-Haldon 2011 σελ. 548). Ο Πausanίας, δίνοντας τον ορισμό της πόλης αναφέρει πως ένας οικισμός για να ονομάζεται πόλη πρέπει να περιλαμβάνει: δημόσια κτήρια, θέατρο, κρήνες, αγορά, γυμνάσιο. Ωστόσο αδιαμφισβήτητη η έννοια της πόλης αλλάζει με το πέρασμα του χρόνου και σταδιακά συντελείται η μετάβαση από την πόλη της αρχαίας και ρωμαϊκής περιόδου στην παλαιохριστιανική και έπειτα την μορφή που απέκτησε μετά από το πλήθος των επιθέσεων που δέχτηκε. Έτσι κατά την μεσοβυζαντινή περίοδο η πόλις μεταμορφώνεται στις ίδιες ή σε νέες θέσεις (Λαγόπουλος 2004, σελ. 271) με τους βυζαντινολόγους να συμφωνούν ότι κατά τον 7ο αιώνα όλες οι πόλεις αντικαθίστανται από κάστρα (Dunn, σελ. 66-67,73)). Το έργο Στρατηγικών παρέχει σημαντικές πληροφορίες για τις προϋποθέσεις που έπρεπε να πληρεί μια πόλη. Ειδικότερα, αναφέρεται πως ήταν πολύ σημαντικό οι πόλεις να εξασφαλίζουν την ασφάλεια τους και με την γεωμορφολογία τους να ενισχύουν τα τεχνητά τείχη. Επίσης έπρεπε να υπάρχει νερό για κάθε περίπτωση, κατά προτίμηση εντός των τειχών ή κάπου που θα μπορούσαν να έχουν

πρόσβαση. Ακόμη έπρεπε να υπάρχει επαρκές οικοδομικό υλικό αλλά και εξασφαλισμένη πηγή σίτισης (Veïkou 2012, σελ. 173-75). Δεδομένου ότι και τα αμυντικά μέσα δέχονταν επιδιορθώσεις λειτουργούσαν και ως ένα κατάλληλο καταφύγιο για τους γύρω αγροτικούς πληθυσμούς (Brubaker-Haldon 2011, σελ. 546). Επομένως είναι οφθαλμοφανές ότι η έννοια της πόλης αλλάζει άρδην κατά την περίοδο των "σκοτεινών αιώνων", καθώς οι προϋποθέσεις ύπαρξης της είναι εντελώς διαφορετικές από αυτές που περιέγραφε ο Πausanίας τον 2ο αιώνα μ. Χ.

Αναμφίβολα ο 7ος και ο 8ος αιώνας ήταν δύσκολοι για τη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Τα πλούσια αστικά κέντρα της Ύστερης αρχαιότητας υπέστησαν δραματικές αλλαγές τη περίοδο αυτή. Μερικά εγκαταλείφθηκαν ή καταστράφηκαν ενώ όσα επέζησαν ήταν απλώς αμυνόμενα χωριά και άλλα όφειλαν την ύπαρξή τους και την ύπαρξη της περιορισμένης εμπορικής δραστηριότητας στη λειτουργία τους ως στρατιωτικά και διοικητικά κέντρα του κράτους. Οι πλούσιες ανατολικές επαρχίες είχαν χαθεί και οι υπόλοιπες δέχονταν μακρές επιθέσεις. Η δημογραφική πτώση εξασθένησε την άμυνα του κράτους, ενώ η έλλειψη εργατικού δυναμικού στην ύπαιθρο προκάλεσε πτώση της παραγωγής. Πρέπει να γίνει κατανοητό ωστόσο ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να συγκριθούν οι πόλεις της περιόδου αυτής με την πόλη της ύστερης αρχαιότητας. Οι πόλεις των σκοτεινών αιώνων είναι εντελώς διαφορετικές, δεν ακολουθούν συγκεκριμένο πολεοδομικό ιστό, οι οικισμοί συγκεντρώνονται πίσω από τειχισμένες ακροπόλεις, οι άνθρωποι διαμένουν σε μικρές φτωχικές κατοικίες και ακόμη και τα κέντρα λατρείας κατασκευάζονται από ευτελή υλικά ή αφήνονται σε ερειπιώδη κατάσταση, ενώ η μόνη οικοδομική δραστηριότητα αφορά τα τείχη και τις κιστέρες.

Ειδικότερα οι πόλεις μετατρέπονται σε κάστρα εξυπηρετώντας τις νέες ανάγκες της πολιτείας, στην οποία η ασφάλεια ήταν υψίστης σημασίας. Η ανάγκη αυτή έχει αντίκτυπο και στην μορφή αλλά και στην τοποθεσία της πόλης. Η πόλις - κάστρο μετατρέπεται σε οχυρωμένη ακρόπολη η οποία βρίσκεται σε φυσικά αμυνόμενη κορυφή λόφου και συχνά εφέρε μια δεύτερη ή και τρίτη γραμμή οχυρώσεων σε κατώτερα επίπεδα. Τα σημεία στα οποία μεταφέρονται ή ιδρύονται οι πόλεις πέραν του ότι έπρεπε να διασφαλίζουν με τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά τους την άμυνα τοποθετούνταν σε κρίσιμα στρατηγικά σημεία. Τα μόνα διακριτικά στοιχεία μεταξύ των πό-

λεων και των χωριών ήταν η ύπαρξη επι-σκοπής αλλά και οι οχυρώσεις. Οι πόλεις συνεχίζουν να διαδραματίζουν θρησκευτικό, πολιτικό και εμπορικό ρόλο αλλά κυρίως φρόντιζαν να εξασφαλίσουν την προστασία των απλών πολιτών, της τοπικής ελίτ αλλά και του στρατού.

Επομένως παρότι η βιβλιογραφία συμβατικά ονόμασε τους αιώνες αυτούς «Σκοτεινούς» και αρκετοί μελετητές χαρακτήρισαν την περίοδο αυτή ως περίοδο κρίσης και παρακμής η οποία δεν άφησε ανέπαφες τις πόλεις, νέες αρχαιολογικές μαρτυρίες και πρόσφατες ιστορικές και φιλολογικές μελέτες αποδεικνύουν ότι δεν πρόκειται απαραίτητα για μια εποχή παρακμής, αλλά για μια μεταβατική περίοδο, κατά την οποία ο αρχαίος κόσμος μεταβάλλεται και προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες, που προέκυψαν. Πρόκειται, δηλαδή, για έναν μετασχηματισμό της κοινωνίας και κατ' επέκταση της ίδιας της πόλεως. Επομένως, παρά τις απόψεις περί παρακμής του αστικού βίου μάλλον θα ήταν ορθότερο οι αλλαγές να ειδω-

θούν από άλλη οπτική γωνία η οποία να αντιμετωπίζει τα φαινόμενα αυτά ως ένα είδος αστικής μεταμόρφωσης, με βάση την οποία επαναπροσδιορίζεται η χρήση του αστικού χώρου αλλά και η σημασία του όρου αστικός. Συνεπώς το θέμα το οποίο προκύπτει δεν είναι πως αντιλαμβάνονται σήμερα οι μελετητές την έννοια του άστεως αλλά εάν οι βυζαντινοί αντιλαμβάνονταν τον χώρο διαβίωσης τους όπως αυτός διαμορφώθηκε κατά το μέσο Βυζάντιο ως αστικό χώρο.

Εν κατακλείδι η ζωή δεν διακόπηκε ξαφνικά στο Βυζάντιο, όπως υποστηρίχθηκε, αλλά αντιθέτως οι αλλαγές οι οποίες συντελέστηκαν έγιναν στα πλαίσια μιας σταδιακής διαδικασίας μεταμόρφωσης ενός κόσμου, του κόσμου της Ύστερης Αρχαιότητας ο οποίος μετατρέπεται σε Βυζαντινό. Η εποχή που ακολουθεί μετά το διάστημα των σκοτεινών αιώνων, είναι μια εποχή αίγλης και μεγαλοπρέπειας, η οποία σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να είχε ξεκινήσει από το μηδέν.

Βιβλιογραφία:

- Dunn A., (1994) *The transition from polis to kastron in the Balkans (III-VII cc.): general and regional perspectives*, vol. 18, Maney publishing, σελ. 60-68.
- Haldon J.- Brubaker L., (2011) *Byzantium in the iconoclast era, c. 680-850: a history*, Cambridge.
- Haldon, J., (1990) "Conclusion: The transformation of a culture", *Byzantium in the Seventh Century*, Cambridge, σελ. 436-459.
- Haldon J., (2005), "Social Transformation in the 6th-9th c. East", *Social and Political Life in Late Antiquity, Late Antique Archaeology 3/1* ed. W. Bowden – A. Gutteridge – C. Machado, Leiden- Boston (2006), σελ.603-647.
- Ostrogorsky G., (1959) *Byzantine Cities in the Early Middle Ages* Vol. 13 , Dumbarton Oaks, Harvard University, σελ. 45-66.
- Saradi H. G. (2012), *The Byzantine Cities (8th-15th Centuries) Old Approaches and New Directions*, στο Τόνια Κιουσοπούλλου (επιμ. έκδ.) *Οι Βυζαντινές πόλεις 8ος -15ος αι. Προοπτικές της έρευνας και νέες Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Ρέθυμνο, σελ. 25-47
- Veikou M. (2012), *Byzantine Histories, Settlement Stories: Kastras, «Isles of Refuge», and «Unspecified Settlements» as In-between or Third Spaces Preliminary Remarks on Aspects of Byzantine Settlement in Greece (6th-10th c.)*, στο Τόνια Κιουσοπούλλου (επιμ. έκδ.) *Οι Βυζαντινές πόλεις 8ος -15ος αι. Προοπτικές της έρευνας και νέες Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Ρέθυμνο, σελ. 159 -207.
- Λαγόπουλος Α.Φ. (επιμ. έκδ) (2004), *Η ιστορία της Ελληνικής πόλης*. Αθήνα.
- Μπακιρτζής Ν. (2012), *Τα τείχη των βυζαντινών πόλεων: Αισθητική, ιδεολογίες και Συμβολισμοί*, στο Τόνια Κιουσοπούλλου(επιμ. έκδ.) *Οι Βυζαντινές πόλεις 8ος -15ος αι. Προοπτικές της έρευνας και νέες Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Ρέθυμνο, σελ. 139-159.
- Μπούρας Χ. (2006) "Απόψεις των Βυζαντινών πόλεων από τον 8ο ως τον 12ο αιώνα", *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου* τ.Β, Αγγ.Λαΐου (Γεν. εποπτεία), Αθήνα, σελ. 193-231.
- Μπούρας Χ. (2012): *Μεσοβυζαντινές και ύστεροβυζαντινές πόλεις από την σκοπιά της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής*, στο Τόνια Κιουσοπούλλου(επιμ. έκδ.) *Οι Βυζαντινές πόλεις 8ος -15ος αι. Προοπτικές της έρευνας και νέες Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Ρέθυμνο, σελ. 1-15.

Τα Χασαμπουλιιά

Σάββας Σταύρου
ΙΣΑ 4ο

Η εγκληματικότητα στη Κύπρο κατά τις πρώτες δεκαετίες της Αγγλοκρατίας αποτελούσε Μάστιγα. Οι προσδοκίες των Κυπρίων που πίστευαν ότι θα είχαν καλύτερη μοίρα υπό Βρετανική διοίκηση μετά από τις τρεις αιώνες Οθωμανικής κατοχής σύντομα διαψεύστηκαν οικτρά. Ο Τύπος της εποχής εξέφρασε την απογοήτευση του για τη κατάσταση. Συγκεκριμένα η Εφημερίδα "Σάλπιγξ" το 1893 με άρθρο της επισήμανε την παρουσία. νέων μορφών εγκλήματος.

Η εγκληματικότητα ασφαλώς ήταν απόρροια της κοινωνικής εξαθλίωσης, της ενδείας και της ανέχειας. Έτσι έχουμε έξαρση των ζωοκλοπών, των προστριβών λόγω κτηματικών διαφορών και των δολοφονιών για ζητήματα τιμής. Εξάλλου σε ακραίες πράξεις οδηγούσαν και οι δυσβάστακτες φορολογίες, τις οποίες επέβαλαν οι Βρετανοί δυνάστες. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού οι φοροεισπράκτορες δέχονταν επιθέσεις κατακόρον και χρειάζονταν αστυνομική προστασία για να περιηγηθούν το Κτήμα και την επαρχία της Πάφου. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει τους φόβους που είχε εκφράσει ο Χ. Ντίξον, βρετανός Αξιωματικός του Αγγλικού στρατού το 1878 ο οποίος είχε πει ότι θα χρειάζονταν μόλις δυο μαστίγια για να διοικήσουν τις υπόλοιπες πόλεις ενώ για τη Πάφο θα χρειάζονταν ολόκληρο σύνταγμα στρατού!

Φυσικά θα πρέπει να αναφέρουμε τις διαφορετικές συνθήκες που επικρατούσαν στη Πάφο για να αντιληφθούμε γιατί η πόλη κατέστη άντρο διαβόητων κακοποιών και ταραχοποιών στοιχείων. Ήταν η μικρότερη πόλη του νησιού, απομακρυσμένη, αποκομμένη αφού απουσίαζαν τελείως οι αμαξωτοί δρόμοι και οι συγκοινωνίες. Έτσι λοιπόν η απομόνωση της Πάφου, η δύσκολη πρόσβαση και τα εμπόδια στη διακίνηση παρείχαν στους φυγόδικους την κατάλληλη κάλυψη και έγιναν ο φόβος και ο τρόμος για τους κατοίκους, όπως αναφέρει η εφημερίδα "Σάλπιγξ" το 1893.

Η πιο Ξακουστή συμμορία που έδρασε τόσο στη Επαρχία Πάφου όσο και στη Επαρχία Λεμεσού και διακρίθηκε για τη εγκληματική της δράση ήταν η διαβόητη συμμορία των Χασαμπουλιών, η οποία ονομάστηκε έτσι από τον Χασάν Αχμέτ Πουλή, τον μεγαλύτερο από τα παιδιά του Αχμέτ Πουλή, ο οποίος καταγόταν από την Επισκοπή Λεμεσού και εγκαταστάθηκε τη δεκαετία του 1860 στα Μαμώνια της Πάφου, όπου και νυμφεύτηκε την Αισέ Χαβά. Στη πραγματικότητα τα τρία αδέρφια

Πουλή έδρασαν σε διαφορετικές περιοχές και είχαν και μια αδελφή, την Τζιεμαλιέ. Ο πρώτος από τους Χασαμπουλιδες, ήταν ο Χασάν Αχμέτ Πουλής που έδρασε κατά τα έτη 1887-88. Οι δυο άλλοι της εγκληματικής τριανδρίας ήταν οι αδελφοί Μεχμέτ Αχμέτ αλλιώς Καιμακκάμ, και ο Χουσεΐν Αχμέτ αλλιώς Καβούνης έδρασαν κυρίως από το 1894 μέχρι το 1896 διαπράττοντας δολοφονίες, κλοπές, απαγωγές και βιασμούς.

Ήταν Οθωμανοί και κατάγονταν από το χωριό Μαμώνια της Πάφου. Η δράση τους εκδηλωνόταν στο τρίγωνο Πάφος - Κύκκος - Λεμεσός.

Αρχικά ο Χασάν Αχμέτ Πουλής ήταν Βοσκός. Αργότερα κατάφερε να προκόψει και ανοίξει καφενείο στα Μαμώνια. Το 1887 Ο Χασάν Αχμέτ Πουλής διασκεδάζε σε ένα γαμήλιο γλέντι με τον φίλο του Χαιρεττίν, που καταγόταν από τη Φασούλα της επαρχίας Πάφου και ήταν άνθρωπος εγκληματικών τάσεων. Κατά τη διάρκεια του γλεντιού ο Χαιρεττίν έκανε άσεμνες προτάσεις στη σύζυγο θείου του Χασάν Αχμέτ Πουλή, την Εμεττέ, προκαλώντας την οργή του Χασάν Αχμέτ Πουλή, ο οποίος ήταν κρυφά ερωτευμένος μαζί της. Έτσι πραγματοποίησε τρεις απόπειρες Δολοφονίας του Χαιρεττίν αλλά απέτυχε. Την τρίτη φορά τον πυροβόλησε τρεις φορές καθώς περνούσε με το άλογο του έξω από το καφενείο στα Μαμώνια αλλά αστόχησε. Σκότωσε το άλογο και τραυμάτισε τον Χαιρεττίν.

Ο Χαιρεττίν, αντιλήφθηκε τον κίνδυνο που διέτρεχε αφού δεν είχε αποδείξεις για την απόπειρα δολοφονίας του κατάγγειλε στη αστυνομία μέσω των παιδιών του το Χασάν Αχμέτ Πουλή και το θείο του Καταλωνία για κλοπή των ζώων τους. Παρότι υπήρχαν μαρτυρίες ότι ο Χασάν Πουλής βρισκόταν στο σπίτι του την ώρα της κλοπής το δικαστήριο τον καταδίκασε σε επτά χρόνια φυλάκισης μετά από ψευδορκία δυο Ελληνοκυπρίων, οι οποίοι τον ενοχοποίησαν. Καθώς όμως μεταφερόταν στη φυλακή ο Χασάν Αχμέτ κατάφερε να αποδράσει.

Παρά την κινητοποίηση της αστυνομίας για να τον συλλάβει δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί καθότι κρυβόταν σε ορεινές δασώδεις περιοχές στη Πάφο. Οι εφημερίδες έγραφαν για αυτόν ως Χασαμπουλλής. Οι φήμες λενε ότι δεν έβλαπτε τους φιλήσυχους και όσους δεν τον ενοχλούσαν ενώ βοηθούσε τις γυναίκες στις γεωργικές εργασίες και οι οποίες του έδιδαν πληροφορίες για τις κινήσεις των αστυνομικών περιπόλων. Ήταν όμως αμείλικτος

με όσους ήθελαν να βλάψουν την οικογένεια του. Για το λόγο αυτό δολοφόνησε τον Δημοσθένη Χατζηγιώργη από τα Κελοκέδαρα γιατί έκλεψε δυο βόδια από το πατέρα του. Η αστυνομία μη μπορώντας να τον συλλάβει τον προκήρυξε έναντι του ποσού των 100 λιρών, αστυνομικό πόσο για την εποχή σε όποιον έδιδε πληροφορίες. Η αστυνομία κατάστρωνε σχέδιο για τον συλλάβει την ώρα που ήταν μεθυσμένος, όταν πληροφορήθηκε ότι θα ήταν παρών σε συγγενικό του γάμο. Όμως κατόρθωσε να διαφύγει τη σύλληψη μετά από προειδοποίηση της μητέρας του.

Ο Χασάν Πουλής κυκλοφορούσε στη περιοχή της Σταυροκόρνου που είχε πολλούς φίλους οι οποίοι πολλές φορές ήταν "άσπονδοι" αφού τον πρόδιδαν έναντι αμοιβής, γίνονταν δηλαδή πληρωμένοι πράκτορες που ήθελαν να εξοντώσουν το Χασάν Πουλή (Χαρακτηριστικά παραδείγματα ήταν ο Αμπντουλλάχ Σιερίφογλου από τη Γεροβάσα ο οποίος είχε χρηματιστεί από τον Χαιρετίν αλλά σκοτώθηκε από το χέρι του Πουλής και ο Γιαννάκης Χατζηγιάλλουρου από τη Βάσα Κοιλανίου.) Φυσικά στο διάστημα αυτό ο Χασάν Πουλής θέλησε να εκδικηθεί τους τρεις Ελληνοκύπριους που είχαν καταθέσει εναντίον του αλλά επειδή δεν μπόρεσε να τους εντοπίσει ξέσπασε στα ζώα τους καθότι οι ζωοκλοπές ήταν συχνό φαινόμενο της εποχής. Κάποια σκότωσε η τα ακρωτηρίασε και άλλα τα έκλεψε, σύμφωνα με τις φήμες.

Ο Χασαμπουλής βέβαια εκτός από τη Αστυνομία και τον θανάσιμο εχθρό του Χαιρετίν είχε πολέμιο και τον προύχοντα των Μαμωνιών Αππουλλά Σιαρίφ Ογλούν, ο οποίος διοργάνωσε εκστρατεία εναντίον του γιατί ο Πουλής είχε επιχειρήσει να πειράξει την γυναίκα του. Διεξήχθη άγρια μάχη μεταξύ του Χασαμπουλλή και των εγκάθετων του Αππουλλά, κατά την διάρκεια της οποίας ο Χασαμπουλής τραυματίστηκε. Όταν θεραπεύτηκε, δεν ξέχασε και μια νύκτα σκότωσε τον Αππουλλά.

Εξαιτίας των ανθυγιεινών συνθηκών διαβίωσης του ο Χασάν Αχμέτ Πουλής τον επόμενο χρόνο το 1888 προσβλήθηκε από μαλάρια και έτσι αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τα δάση και να καταφύγει σε ένα έρημο σπίτι στα Μαμώνια. Φημολογείται ότι ο ίδιος έστειλε μια γυναίκα να ειδοποιήσει την αστυνομία για να παραδοθεί. Οι Αστυνομικοί περικύκλωσαν το σπίτι αλλά δεν πλησίαζαν παρότι τους φώναζε ότι ήθελε να παραδοθεί από το φόβο τους. Τότε πρόταξε τα χέρια του από το παράθυρο για να του φορέσουν χειροπέδες. Αναθάρρησαν οι αστυνομικοί, τον συνέλαβαν και τον οδήγησαν στις φυλακές του Κτήματος. Κατηγορήθηκε για το φόνο του Αππουλλά καθότι δεν υπήρχαν ενοχοποιητικά στοιχεία για τους άλλους δυο φόνους που είχε διαπρά-

ξει. Το κακουργιοδικείο αποφάνθηκε ότι ήταν ένοχος και του επέβαλε την εσχάτη των ποινών, τη Θανατική ποινή η οποία όμως μετατράπηκε σε ισόβια κάθειρξη διότι η απόφαση δεν λήφθηκε ομόφωνα, όπως προνοούσε η νομοθεσία αλλά κατά πλειοψηφία. Ο Χασάν Αχμέτ ήταν υπόδειγμα στη φυλακή και έμαθε μάλιστα να διαβάζει και να γράφει ενώ απολάμβανε και την εκτίμηση των συγκρατούμενων του. Μόνο η φήμη του τον ακολουθούσε, η οποία ήρθε ξανά στο προσκήνιο με τη δράση των αδελφών του οι οποίοι ακολούθησαν τον ίδιο δρόμο του φυγόδικου.

Το 1894 τα δυο μικρότερα αδέρφια ο Μεχμέτ Αχμέτ Καϊμακάμης και ο Χουσεϊν Αχμέτ Καβούνης είχαν ενηλικιωθεί, ο πρώτος 22 χρόνων είχε νυμφευτεί τη Μουνισέ Σαλίχ, η οποία ήταν διαζευγμένη. Ο δεύτερος, ο Καβούνης ήταν 18 χρόνων και έδειχνε πιο ζωηρός. Αρχικά ήταν φιλήσυχος και δεν ενοχλούσαν.

Το Πρώτο φονικό τους το διέπραξαν ανήμερα των χριστουγέννων, 25 Δεκεμβρίου 1894. Ο Καβούνης διασκέδαζε μαζί με έλληνες και Τούρκους στο σπίτι της Λενούς (της επονομαζόμενης «Πουζοελένης» λόγω της μεγάλης κοιλής που είχε κάτω από την κοιλιά). Με την Λενού είχε δεσμό ο θείος Καταλώνιας, ο οποίος είχε αφεθεί ελεύθερος από τις φυλακές, όπου βρισκόταν έγκλειστος μαζί με τον αδελφό τους Χασάν Αχμέτ Πουλή. Η Λενού βεβαίως ήταν χριστιανή.

Ο αδελφός της. Θεμιστοκλής, θεώρησε προσβλητική την συμπεριφορά της για την τιμή και υπόληψη της οικογένειας. Πήγε στο σπίτι της, την έβρισε και ζήτησε

Με χειροπέδες οι τρεις της συμμορίας των Χασαμπουλίων το 1896: (από αριστερά προς δεξιά) Μεχμέτ Αχμέτ Πουλής Καϊμακάμης, Χασάν Οσμάνης, Χουσεϊν Σαλίχ - Γεροβασσιανός. Ο μικρότερος αδερφός, Χουσεϊν Αχμέτ Πουλής Καβούνης, είχε σκοτωθεί κατά την επιχείρηση σύλληψής τους.

(Η Ιστορία του Τόπου μας ενθύμιον, τ.4 Διαβόητες συμμορίες, σελ. 19)

Βιβλιογραφία:

Γιαγκουλλής Κ. (1998) *Corpus κυπριακών διαλεκτικών κυπριακών ποιητικών κειμένων*, τ.4 Φονικά, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία

Λυμπουρίδης Α. (1985) *Μελέτες για την Αγγλοκρατία στην Κύπρο*, Λευκωσία

Δημοσιογραφικός Οργανισμός «Ο Φιλελεύθερος» *Η Ιστορία του Τόπου μας ενθύμιον*, τ.4 Διαβόητες συμμορίες, Εκδόσεις Βιβλιοθήκης, Πολιτιστικό ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Λευκωσία 2011.

από τους συνδαιτυμόνες να φύγουν. Εκείνοι αντιδράσανε, και στη συμπλοκή που ακολούθησε τραυματίστηκε ο Καβούνης. Μετά από λίγες ημέρες η συμπλοκή επαναλήφθηκε με απολογισμό αρκετούς τραυματίες και ένα νεκρό που μαχαιρώθηκε από τον Καβούνη, τον Χαράλαμπο Κολώτα.

Τα δυο Αδέλφια ζήτησαν καταφύγιο στο χωρίο Σταυροκόβου, όπου ήταν παντρεμένη αδελφή τους Τζεμαλιέ ενώ στη συνέχεια βγήκαν καταζητούμενοι στα βουνά της Πάφου.

Η αστυνομία είχε στείλει ενισχύσεις στην περιοχή με επικεφαλής τον αξιωματικό Μαυροκορδάτο για να τους συλλάβει. Κρύβονταν σε διάφορα χωριά βοηθούμενοι από τους ντόπιους που τους προμήθευαν με ρούχα, όπλα και τρόφιμα είτε από συμπάθεια είτε από φόβο καθώς και από πληροφοριοδότες της αστυνομίας που έδιδαν στοιχεία στη αστυνομία από τη μία και από τη άλλη τους προειδοποιούσαν να προσέχουν. Έτσι παρόλο που είχαν συχνές συμπλοκές με την αστυνομία παρέμεναν και με τη εύνοια της τύχης ασύλληπτοι. Πρέπει να αναφερθεί ότι ο νέος αρμοστής της Κύπρου, Ουόλτερ Σεντάλ είχε θέσει ως πρώτιστο του στόχο την σύλληψη των φυγόντων. Συγκάλεσε έκτακτη συνεδρία του νομοθετικού συμβουλίου τον Οκτώβριο του 1895, το οποίο ψήφισε το νόμο "Περί εντοπισμού παντός όστις θα παρείχε ευλόγους υπονοίας ότι εχορήγη βοήθειαν εις τους προγεγραμμένους ληστές" Έτσι εκατοντάδες άτομα τέθηκαν υπό κράτηση με τη κατηγορία ότι βοηθούσαν τους Χασαμπουλήδες και οδηγήθηκαν στις κεντρικές φυλακές.

Τα δυο μικρότερα αδέλφια, Καϊμακάμης και Καβούνης σταδιακά έκαναν γνωριμίες και με άλλους εγκληματίες και εκπαιδεύτηκαν στη χρήση όπλων από τον Χουσι Σαλίχ, αλλιώς Γεροβασιάνος (καταγόταν από Γεροβάσα) και ονομάστηκαν Χασαμπουλήδες από το όνομα του αδελφού τους. Επιδόθηκαν σε αλληπάλληλες δολοφονίες είτε επί πληρωμή είτε για εκδίκηση (τιμώρησαν με θάνατο τον Χαιρεττίν και τους Έλληνες που ψευδομαρτύρησαν εναντίον του αδελφού τους. Πιστεύεται ότι διέπταξαν 10-20 δολοφονίες προσώπων. Προέβησαν και σε άλλα εγκλήματα, όπως οι απαγωγές και βιασμοί γυναικών. «Οι φυγόποινοι τρεις γυναίκες, μian Οθωμανήν εκ Μαλούντας Πάφου και δυο χριστιανάς, εκ Καπηλείου, της επαρχίας μας, απήγοντο οι ίδιοι εις τα κρησφύγετα των και αφού επί ημέρας είχαν αυτὰς μεθ' εαυτῶν προς κορεσμόν των κτηνωδῶν ορέξεων των, τας αφήκαν έπειτα εν δεινῇ καταστάσει» σύμφωνα με την εφημερίδα «Αλήθεια»

Η συμμορία των Χασαμπουλιῶν είχε γίνει πολυπρόσωπη με συμμετοχή μέχρι και 10 ατόμων, δυο από τα οποία γυναίκες.

Τα τελευταία εγκλήματα τους ήταν η απαγωγή και βιασμός μιας νεαρῆς Χριστιανῆς, κόρης του ιερέα του χωριού Φιλούσα της Πάφου, παπά Χριστόδουλου καθώς και ο εμπρησμός σπιτιού το Φεβρουάριο του 1896. Προκύπτει το συμπέρασμα ότι εξαιτίας του γεγονότος ότι τα Χασαμπουλιά έκαναν έκλυτη ζωή, με όργια και οינוποσίες εξαπτόταν η φαντασία του κόσμου ανεβάζοντας πιο ψηλά το θρύλο το Χασαμπουλιῶν.

Σε μάχη στο Πισσοούρι συνελήφθησαν 4 μέλη της συμμορίας, δυο άνδρες και δυο γυναίκες. Οι δυο άνδρες καταδικάστηκαν σε θάνατο, η μια γυναίκα αθώωθηκε ενώ στη άλλη επιβλήθηκε ποινή ισόβιας κάθειρξης.

Η οριστική εξάρθρωση της συμμορίας των Χασαμπουλιῶν έγινε τελικά εξαιτίας μιας γυναίκας, ελευθέρων ηθῶν, η οποία φιλοξενούσε στο σπίτι της στο χωριό Κιδάσι τα δυο αδέλφια μαζί με άλλους δυο φυγόντες, τον Χουσι Σαλίχ (Γεροβασιάνο) και τον Χασάν Οσμάνη. Η γυναίκα ειδοποίησε την αστυνομία, η οποία περικύκλωσε το υποστατικό στις 5 Φεβρουαρίου 1896.

Σύμφωνα με την Εφημερίδα «Αλήθεια» τα τέσσερα μέλη της συμμορίας κοιμόντουσαν αμέριμνοι σε σπίτι στο Κιδάσι, όταν καταδόθηκαν στη αστυνομία. Ο μουλαζιμής του αστυνομικού αποσπάσματος, που έφτασε επί τόπου, έδεσε με αλυσίδες την εξώπορτα για να μην έχουν έξοδο διαφυγῆς. Ο μικρότερος αδελφός, ο Χουσεϊν Αχμέτ Καβούνης, όρμησε να σπάσει τη πόρτα, αλλά τον πυροβόλησαν οι παρατεταγμένοι αστυνομικοί και τον σκότωσαν. Οι υπόλοιποι παραδόθηκαν, αφού οποιαδήποτε αντίσταση ήταν μάταιη.

Στις εφημερίδες ήταν διάχυτη η ανακούφιση αλλά και η χαιρεκακία καθότι οι «κακούργοι» πιάστηκαν «σαν ποντικοί στη φάκα». Οι τρεις συλληφθέντες, ο Καϊμακάμης, ο Σαλίχ και ο Οσμάνης καταδικάστηκαν στη εσχάτη των ποινῶν. Ο Καϊμακάμης εξέπληξε τους πάντες με τη δικηγορική του δεινότητα αφού στη αντεξέταση των μαρτύρων ρωτούσε τη παραμικρή λεπτομέρεια, εκθέτοντας τους ως αναξιόπιστους αλλά η απόφαση ήταν προειλημμένη. Έτσι οι τρεις συμμοριτες οδηγήθηκαν στην αγχόνη. (Απόσπασμα ενθύμιον σελ 20).

Η Σύλληψη των Χασαμπουλιῶν έδωσε φυσικά αφορμή στο αρμοστή Στένταλ για θριαμβολογίες. Απένειμε τα εύσημα στη αστυνομία κατά τη συνοδό του Νομοθετικού Συμβουλίου που έλαβε χώρα στις 22/4.3.1896. Η επιτυχία αποδόθηκε στον αστυνομικό διευθυντή Πάφου, Σπύρο Τελεβάντο (1853-1927), ο οποίος είχε σπουδάσει στη Αγγλία και διορίστηκε υπαστυνόμος το 1893 καθώς και σε ένα άλλο αξιωματικό της αστυνομίας, τον Μαυροκορδάτο.

Οι παραδοσιακοί νερόμυλοι στα Πέρα Ορεινής

Στα νοτιοδυτικά του χωριού Πέρα Ορεινής σώζονται δύο νερόμυλοι σε κοντινή απόσταση ο ένας από τον άλλο, οι οποίοι τροφοδοτούνταν με νερό από τον ποταμό Πεδιαίο.

Ο μύλος του Κύτα (εικ. 6) κτίστηκε στη δυτική όχθη του ποταμού Πεδιαίου. Ήταν σε λειτουργία μέχρι και τη δεκαετία του 1920. Μυλωνάς ήταν κάποιος Κύτας, αδερφός του Ζαπίτη, απ' τον οποίο πήρε και το όνομά του (Καμηλάρης 2010, σελ 239).

Το αυλάκι του είναι πιο μακρύ από αυτό του μύλου του Τζίγκη στο Ακάκι αλλά τόσο ο υδατόπυργός του όσο και το αυλάκι του είναι χαμηλότερα. Η δεξαμενή του δε σώζεται. Το αυλάκι του είναι συμπαγές, χωρίς καμάρες. Επιπλέον, σε σημείο κοντά στον υδατόπυργο, αυτό στρέφεται ελαφρά προς τα βόρεια. Το αυλάκι όπου κυλούσε το νερό είναι στενότερο και πιο βαθύ από του νερόμυλου στο Ακάκι. Η απόληξη του αυλακιού στα δυτικά είναι κατεστραμμένη και σκεπασμένη από μια ελιά και από άγρια βλάστηση. Τέλος, και από τις δύο πλευρές του αυλακιού σώζονται υπολείμματα από ελάχιστες αντηρίδες.

Το αυλάκι καταλήγει στα ανατολικά στον ορθογώνιο υδατόπυργο με το λάκκο σχήματος ανεστραμμένης πυραμίδας. Η πρόσοψη του υδατόπυργου είναι κεκλιμένη και καταλήγει σε μια στενή βαθμίδα, επίσης κεκλιμένη. Μετά συνεχίζει σε μια κατακόρυφη ακόμη στενότερη βαθμίδα, η οποία καταλήγει σε ένα πλατύ, επίπεδο και χορταριασμένο χώρο, την οροφή του κατωστεγίου.

Η είσοδος του κατωστεγίου διαμορφώνεται από μία μικρή καμάρα ενώ, στη συνέχεια, η οροφή φαίνεται να είναι επίπεδη. Σωροί από κροκάλες στο εσωτερικό του κατωστεγίου καλύπτουν το σιφούνι κάνοντάς το μη ορατό. Επίσης, πιθανόν να καλύπτουν και ίχνη της φτερωτής και του άξονά της.

Τοιχοποιία: Ο νερόμυλος είναι κατασκευασμένος εξολοκλήρου από κροκάλες του ποταμού ενωμένες με κονίαμα. Στο νότιο εξωτερικό τοίχο του υδατόπυργου και πιο συγκεκριμένα στα κατώτερα 2/3 του τοίχου διακρίνεται είδος γκριζόλευκου επιχρίσματος, ίσως υδραυλικό κονίαμα. Οι μόνες πέτρες που φαίνεται να είχαν υποστεί κάποια υποτυπώδη έστω επεξεργασία είναι αυτές που σχηματίζουν την κα-

μάρα της εισόδου του κατωστεγίου. Τέλος, το εσωτερικό του λάκκου ήταν επιχρισμένο με υδραυλικό κονίαμα. Ίχνη υδραυλικού κονιάματος διακρίνονται και σε σημεία στο εσωτερικό του αυλακιού.

Ο δεύτερος νερόμυλος, ο μύλος της Εκκλησιάς, βρίσκεται στις νοτιοδυτικές παρυφές του χωριού. Αποτελούσε ιδιοκτησία της εκκλησίας της Παναγίας της Οδηγήτριας αν και τώρα η γη έχει αγοραστεί από τον κ. Χριστάκη Αντωνίου. Είναι κτισμένος στην ανατολική όχθη του ποταμού Πεδιαίου. Λειτουργούσε μέχρι και τη δεκαετία του 1940 και είχε ως μυλωνάδες διαδοχικά τους Περατίτες Κληάθη, Μυστρά, Σιαμπή του Γλυκερή και Φώτσιο (Καμηλάρης 2010, σελ. 389).

Το μεγαλύτερο μέρος του αυλακιού είναι σήμερα καλυμμένο από βλάστηση που εμποδίζει την πρόσβαση στον υδατό-

Νάσια Μακαρούνα
ΙΣΑ 4ο

Η πρόσοψη και το κατωστέγιν του μύλου του Κύτα στα Πέρα Ορεινής (ανατολική όψη)
(Προσωπικό Αρχείο)

Η καμάρα με τις μυλόπετρες, σπίτι του μύλου, μύλος της Εκκλησιάς στα Πέρα Ορεινής
(Προσωπικό Αρχείο)

πυργο στα δυτικά. Στα ανατολικά σώζεται μέρος της δεξαμενής του νερόμυλου. Η υπόλοιπη δεξαμενή χαλάστηκε λόγω του δρόμου που φτιάχτηκε εκεί. Στο σημείο που το βόρειο τοίχωμα της δεξαμενής ενώνεται με το αυλάκι του νερόμυλου σχηματίζεται συμπαγής τριγωνικός τοίχος για ενίσχυση μάλλον της τοιχοδομίας. Τα εξωτερικά τοιχώματα τόσο της δεξαμενής όσο και του αυλακιού είναι βαθμιδωτά έχοντας τρία επίπεδα. Οι βαθμίδες των τοιχωμάτων της δεξαμενής είναι πολύ στενές ενώ αυτές των τοιχωμάτων του αυλακιού είναι κάπως πιο πλατιές. Το αυλάκι, που είναι επίσης συμπαγές χωρίς καμάρες, στηρίζουν διπλές, κάθετες, μη αντικριστές αντηρίδες. Σε σημείο του αυλακιού κοντά στον υδατόπυργο μια πλατιά, κάθετη αντικριστή αντηρίδα σηματοδοτεί το στένεμα του αυλακιού και την αλλαγή στα οικοδομικά υλικά. Ο χώρος όπου κυλούσε το νερό στο αυλάκι είναι σχετικά πλατύς και βαθύς αλλά όπως προαναφέρθηκε, στη συνέχεια στενεύει.

Ο υδατόπυργος είναι ορθογώνιος ενώ ο λάκκος έχει το σχήμα ανεστραμμένης πυραμίδας. Η πρόσοψη του υδατόπυργου είναι κάθετη με μία βαθμίδα, η οποία ξεκινά περίπου στη μέση του ύψους του. Αυτή καταλήγει στο έδαφος που αποτελεί και την οροφή του κατωστεγίου. Η είσοδος του κατωστεγίου βρίσκεται στα νότια του σπιτιού του μύλου, ακριβώς δίπλα από αυτό. Η οροφή του κατωστεγίου εσωτερικά έχει ελαφρά κλίση προς τα βόρεια και τα νότια. Στο κέντρο του διατηρείται η

μεταλλική φτερωτή, ο άξονας της οποίας εξέρχεται για αρκετά εκατοστά πάνω από την επιφάνεια του εδάφους μπροστά από τον υδατόπυργο. Στον ανατολικό τοίχο του κατωστεγίου διακρίνεται το σιφούνι, το οποίο έχει τετράγωνο στόμιο. Ένας λίθος φαίνεται να το έχει σφραγίσει. Τέλος, σε ένα από τα τοιχώματα του κατωστεγίου υπάρχει τετράγωνη βαθιά εσοχή.

Βορειοδυτικά του υδατόπυργου, σε άμεση σχέση με αυτόν, διατηρείται το σπίτι του μύλου όπου στεγάζονταν οι μυλόπετρες. Δε διατηρείται η στέγη ενώ διατηρούνται μόνο ο ανατολικός, ο δυτικός και ο νότιος τοίχος. Καμάρα στο νότιο τοίχο οδηγεί στο χώρο όπου εξείχε ο άξονας της φτερωτής. Στα αριστερά του ανατολικού της άκρου υπάρχει μικρή τετράγωνη εσοχή. Τέσσερις επιγραφές διατηρήθηκαν χαραγμένες πάνω στην καμάρα. Όλες οι επιγραφές αποτελούνται από αρχικά ονομάτων και συντομογραφίες κι έτσι στάθηκε αδύνατο να κατανοηθούν. Επίσης, οι περισσότερες φέρουν ένα ή δύο κύκλους με σπή στο κέντρο.

Στα νότια της καμάρας μικρός τοίχος με παράθυρο εκτείνεται πάνω από την είσοδο του κατωστεγίου και είναι κάθετος με δεύτερο νότιο τοίχο, του οποίου τα υπολείμματα είναι καλυμμένα από την άγρια βλάστηση. Στο πάνω μέρος του παραθύρου αυτού διατηρείται, στην εξωτερική του πλευρά, ένα οριζόντιο ξύλινο δοκάρι. Το κάτω άκρο του παραθύρου αυτού φτάνει σχεδόν στο επίπεδο του εδάφους αν και αυτή η εντύπωση ίσως να προκαλείται

από την πυκνή βλάστηση και λόγω της ζημιάς που έχει υποστεί σε εκείνο σημείο ο τοίχος.

Ο δυτικός τοίχος φέρει επίσης παράθυρο. Το δυτικό παράθυρο βρίσκεται σε ψηλότερο σημείο του τοίχου. Στο πάνω μέρος του, τόσο εξωτερικά όσο και εσωτερικά σώζονται ξύλινα δοκάρια και κομμάτια ξύλου. Στα νότια του παραθύρου, στο ίδιο επίπεδο περίπου με το κάτω άκρο του υπάρχει μια δοκοθήκη, η οποία διατρέχει όλο το πάχος του τοίχου.

Στον ανατολικό τοίχο, βόρεια της καμάρας και ακριβώς απ'αυτήν, υπάρχει μια πολύ ρηχή εσοχή μεγάλων διαστάσεων με ένα οριζόντιο ξύλινο δοκάρι κατά μήκος του πάνω μέρους της.

Οι δύο μυλόπετρες βρίσκονται ακόμη και σήμερα εντός του σπιτιού του μύλου, στα βόρεια της καμάρας. Μάλιστα, η πάνω μυλόπετρα διατηρεί το ξινάρι της ενώ στην κάτω μυλόπετρα διακρίνεται ξεκάθαρα η γαλλική επιγραφή της εταιρίας που τις εισήγαγε στην Κύπρο από τη Γαλλία και πιο συγκεκριμένα από την πόλη La ferté-sous-Jouarre, η οποία βρίσκεται κοντά στο Παρίσι. Επομένως, ο μύλος της εκκλησιάς ήταν ένας πρωτοβιομηχανικός νερόμυλος, είχε εκσυγχρονιστεί.

Τοιχοποιία: Ο συγκεκριμένος νερόμυλος είναι φτιαγμένος από κροκάλες του ποταμού συνδεδεμένες με κονίαμα ενώ οι

αντηρίδες του είναι φτιαγμένες από πελεκημένες ασβεστολιθικές πέτρες επίσης συνδεδεμένες με κονίαμα. Στο άνω τμήμα της βαθμίδας του υδατόπυργου μεγάλη ποσότητα από ασβεστολιθικές πέτρες είναι τοποθετημένες ανάμεσα στις κροκάλες. Το πάνω μέρος του βόρειου τοίχου του αυλακιού μέχρι και το σημείο με την πλατιά μονή αντηρίδα που προαναφέρθηκε είναι στρωμένο σε αρκετά σημεία με πελεκημένες ασβεστολιθικές πέτρες. Πιθανόν το ίδιο να ισχύει και για το νότιο τοίχο αλλά δεν έχει διατηρηθεί.

Το σπίτι του μύλου είναι φτιαγμένο μέχρι και τα 2/3 του ύψους του από κροκάλες του ποταμού με μικρές ασβεστολιθικές πέτρες ανάμεσά τους συνδεδεμένες με κονίαμα. Οι γωνιές των τοίχων αποτελούνται από πελεκημένες ασβεστολιθικές πέτρες. Το υπόλοιπο 1/3 είναι φτιαγμένο από πλιθάρι, υλικό που σπάνια συναντάται σε νερόμυλο. Η καμάρα είναι φτιαγμένη από πελεκημένες ασβεστολιθικές πέτρες συνδεδεμένες με κονίαμα.

Τέλος, η οροφή του κατωστεγίου είναι επίσης φτιαγμένη από πελεκημένες ασβεστολιθικές πέτρες συνδεδεμένες με κονίαμα ενώ τα τοιχώματά του από κροκάλες του ποταμού συνδεδεμένες με κονίαμα. Ακριβώς πάνω από την είσοδο του κατωστεγίου διακρίνονται ίχνη επιχρίσματος, ίσως υδραυλικού κονιάματος.

Βιβλιογραφία:

Καμηλάρης, Γιώργος, Τα Πέρα και ο Κόσμος τους, Λευκωσία 2010.

Προφορικές μαρτυρίες:

Χριστάκης Αντωνίου, 62 ετών, Πέρα
Γιώργος Σολωμού, 50 ετών, Ακάκι
Άριστος Τσίγκη, 58 ετών, Ορούντα

Η φτερωτή και το σιφούνι του μύλου της Εκκλησιάς στα Πέρα Ορεινής
(Προσωπικό Αρχείο)

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ - ΕΡΕΥΝΕΣ 2013

όπου συμμετείχαν φοιτητές του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας - μέλη του Ομίλου Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου

Μελέτη του υλικού της Οικίας του Ορφέα από την δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα (υπό τη διεύθυνση του Καθηγητή Δρ. Δημήτρη Μιχαηλίδη)

Ανασκαφή στα Κούκλια - Παλαίπαφο 2013 (υπό την διεύθυνση της Καθηγήτριας Μαρίας Ιακώβου)

Ανασκαφή του προϊστορικού οικισμού στο Ηραϊόν Σάμου 2013 (υπό τη διεύθυνση της Επίκουρης Καθηγήτριας Ουρανίας Κουκά)

Συμμετοχή στο Αρχαιολογικό Πρόγραμμα της Βοιωτίας στην Ελλάδα με υποδιευθυντή τον Λέκτορα Αθανάσιο Βιώνη

Εκδρομή στη Λεμεσό

Αγγελική Χαλκιά ΙΣΑ 3ο

Η εκδρομή έγινε σε συνεργασία με τον όμιλο Ορθόδοξης και Ελληνικής Παράδοσης με προορισμούς τον Άγιο Γεώργιο Αλαμάνου στην οροσειρά του Τροόδου, τον αρχαιολογικό χώρο του Κουρίου στην Επισκοπή Λεμεσού και το Μεσαιωνικό κάστρο στην παλιά πόλη της Λεμεσού.

Στις 2 Μαρτίου λοιπόν όντας έτοιμοι για την περίπτωση αυτή συγκεντρωθήκαμε στην περιοχή του Πανεπιστημίου για να αναχωρήσουμε όλοι για τον πρώτο μας προορισμό. Η εκδρομή μας ξεκίνησε με μια προσευχή από τον όμιλο Ορθόδοξης και Ελληνικής Παράδοσης στο λεωφορείο με ευχές για καλό ταξίδι και στη συνέχεια μια μικρή εισαγωγή με πληροφορίες σχετικά με την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Μέχρι την πρώτη μας στάση έγιναν οι αρχικές γνωριμίες και με τα υπόλοιπα μέλη των ομίλων. Η καλή διάθεση και η όρεξη φάνηκαν εξ' αρχής.

Μερικά λεπτά αργότερα η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου άρχισε να ξεπροβάλλει μέσα από το καταπράσινο τοπίο του Τροόδου. Αμέσως κατεβήκαμε από το λεωφορείο και χωρίς δισταγμούς εισχωρήσαμε στον χώρο της εκκλησίας. Αρχικά περιηγήθηκαμε στο προαύλιο της εκκλησίας και ύστερα σειρά είχε η προσκύνηση της εικόνας. Ευτυχώς ήμασταν τυχεροί για να ακούσουμε και το ιστορικό υπόβαθρο από μια ευγενέστατη καλοσυνάτη μοναχή η οποία με πολύ υπομονή μας διηγήθηκε την ιστορία της δημιουργίας αυτού του ιερού τόπου. Ύστερα από τη εξιστόρηση κλείσαμε με μία ακόμη προσευχή.

Αφού πραγματοποιήθηκε μια σύντομη προφορική ξενάγηση στο λεωφορείο σειρά είχε και η ξενάγηση στον ίδιο

τον αρχαιολογικό χώρο από συμφοιτητές μας του κλάδου της Αρχαιολογίας. Πληροφορίες λένε πως τα αρχαιότερα κατάλοιπα κατοίκησης στην ευρύτερη περιοχή του Κουρίου χρονολογούνται από τη νεολιθική περίοδο (4500-3900 π.Χ.). Πάνω στον ίδιο το λόφο του Κουρίου υπάρχουν κατάλοιπα που χρονολογούνται από το τέλος της κλασικής περιόδου, περισσότερο της ελληνιστικής (325-50 π.Χ.) και κυρίως της ρωμαϊκής (50-330 μ.Χ.) και παλαιοχριστιανικής εποχής (330-τέλη 7ου μ.Χ.). Εμείς επισκεφτήκαμε το Θέατρο, την οικία του Ευστολίου και την Επισκοπική Παλαιοχριστιανική Βασιλική.

Αφού απολαύσαμε το υπέροχο αρχαιολογικό αυτό τοπίο με την φανταστική θέα είχε φτάσει η ώρα για ένα διαλειμματάκι για φαγητό. Έτσι κατευθυνθήκαμε στην πόλη της Λεμεσού για να γευτούμε τις νοστιμιές της Κυπριακής κουζίνας. Μια παραδοσιακή ταβέρνα φιλοξένησε την υπέροχη αυτή παρέα. Το απογευματάκι συνεχίσαμε για το Μεσαιωνικό κάστρο στην παλιά πόλη της Λεμεσού. Με το που εισχωρήσαμε μας υποδέχθηκαν τα ωραία εκθέματα και η πανέμορφη θέα της πόλης της Λεμεσού από το ανώτερο σημείο του κάστρου. Μετά και από αυτήν την πανέμορφη ξενάγηση είχαμε λίγο ελεύθερο χρόνο για να εξερευνήσουμε και άλλες πτυχές αυτής της πόλης.

Εν κατακλείδι συγκεντρωθήκαμε για την επικείμενη επιστροφή μας. Γεμάτοι από εικόνες, αναμνηστικές φωτογραφίες, συναίσθημα και νέες φιλίες γυρίσαμε στην πόλη της Λευκωσίας. Εκεί αποχαιρετιστήκαμε και ξαναδώσαμε ραντεβού για καινούριες περιπέτειες.

Περπατώντας στην Ιστορία...

Βασιλική Χαλαλάμπους ΙΣΑ 4ο

Μια περιδιάβαση στην παλιά Λευκωσία με τον Αρχαιολογικό Όμιλο του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Σάββατο 17 Νοεμβρίου 2012, ραντεβού στις 10 και 30 έξω από την Αρχιεπισκοπή... Έτσι έγραφε η πρόσκληση που λάβαμε από τον όμιλο. Φτάνοντας, με χαρά διαπιστώσαμε ότι όσοι ενδιαφέρονταν ήταν ήδη εκεί, παρόλο που ήταν πρωί Σαββάτου. Τα αστεία έδιναν κι έπαιρναν ανάμεσα στην όμορφη παρέα μας και όλοι έμοιαζαν ορεξάτοι, καλοδιάθετοι και έτοιμοι για περιπέτεια!

Πρώτος σταθμός, το Βυζαντινό Μουσείο που στεγάζεται σε μία από τις πτέρυγες του νέου κτιρίου της Αρχιεπισκοπής (απέναντι από το Παγκύπριο Γυμνάσιο). Αρχικά είδαμε τις Βυζαντινές εικόνες και είχαμε την ευκαιρία να σχολιάσουμε τους χρωματισμούς και κυρίως τους μορφασμούς των προσώπων που απεικονίζονταν. Στη συνέχεια είχαμε την ευκαιρία να ακούσουμε από μία επόπτρια ενδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο κατασκευής των σύγχρονων ψηφιδωτών, ο οποίος δεν διαφέρει και πολύ από τον βυζαντινό. Θαυμάσαμε την λεπτομέρεια των ψηφιδωτών, και την τεχνική που απαιτείται για να ετοιμαστεί ένα έργο. Μάθαμε ότι ο καλλιτέχνης συχνά πρέπει να μαζεύει και να κόψει ο ίδιος τις ψηφίδες του. Δουλειά που απαιτεί πολύ χρόνο και υπομονή.

Αφήνοντας τη Βυζαντινή Κύπρο, διασταυρώσαμε τον δρόμο και βρεθήκαμε στην είσοδο του Παγκυπρίου Γυμνασίου που σήμερα λειτουργεί ως Λύκειο και είναι χωρίς υπερβολή ένα σύμβολο των αγώνων της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας της Κύπρου. Δεν μπορούσαμε να προσπεράσουμε το νεοκλασικό κτήριο που κρύβει στις αίθουσές του μια ιστορία 200 χρόνων. Γι' αυτό είπαμε μερικά λόγια για την ιστορία του. Μεταξύ άλλων μάθαμε ότι το Γενάρη του 1956 οι μαθητές του Γυμνασίου συγκρούστηκαν με τις βρετανικές δυνάμεις ασφαλείας, πάνω στη στέγη της Σεβερείου Βιβλιοθήκης (στεγάζεται δίπλα από το Παγκύπριο). Επισκεφθήκαμε τα Μουσεία του Παγκυπρίου Γυμνασίου που βρίσκονται δίπλα από το σχολικό κτήριο. Στο ισόγειο εκτίθεται η βασική συλλογή που αποτελείται από κειμήλια της Ιστορίας του ίδιου του Παγκυπρίου, όπως μαθητικές και θεατρικές

στολές, όργανα μουσικής και φυσικής και άλλα πολλά. Στον πρώτο όροφο θαυμάσαμε μοναδικές συλλογές αρχαιολογικών και νομισματικών ευρημάτων, όπλα, χάρτες και πίνακες. Ανάμεσα στα άλλα είδαμε ένα αρχαίο λίθινο τρυπητήρι και ένα θήλαστρο. Πλούτος και η αξία των εκθεμάτων θα ικανοποιήσουν και τον πιο απαιτητικό επισκέπτη.

Χαιρετίσαμε το Παγκύπριο και συνεχίσαμε την ωραία μας βόλτα προς το Κονάκι του Δραγομάνου της Κύπρου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου. Στην αυλή, μιλήσαμε για τους χώρους του αρχοντικού, που είναι πραγματικά εντυπωσιακοί. Θαυμάσαμε τον οντά, όπου υποδεχόταν τους σημαντικούς επισκέπτες του ο δραγομάνος. Η ξυλόγλυπτη διακόσμηση και η ανατολίτικη διαρρύθμιση του δωματίου μας έμειναν αξέχαστα. Ανακαλύψαμε μάλιστα και μία κρύπτη που οδηγούσε στη στέγη... Στη συνέχεια κατεβήκαμε στην όμορφη και πλούσια από φρουτόδεντρα αυλή, όπου υπήρχαν οι φούρνοι και το χαμάμ.

Περπατώντας, ανάμεσα στα καταστήματα της Ονασαγόρου, βρήκαμε ανοιχτό τον Ιερό Ναό του Αγίου Ελευθερίου, Μετόχι της Ιεράς Μονής Μαχαίρα. Ανεγέρθηκε το 1806 από τον Εθνομάρτυρα Κυπριανό, σε ανάμνηση της σωτηρίας της πόλης από την εξέγερση των Τούρκων κατοίκων της το 1804 και άφησε τους Τούρκους να πιστεύουν ότι ήταν αποθήκη της Μονής! Η μικρή σκοτεινή εκκλησία προκαλεί στον επισκέπτη ένα έντονο αίσθημα κατάνυξης.

Καταλήξαμε στο Λεβέντιο Δημοτικό Μουσείο και είδαμε την έκθεση για τον Έλληνα ζωγράφο Δομήνικο Θεοτοκόπουλο (Ελ Γκρέκο). Αν και οι πίνακες της έκθεσης είναι λίγοι, θεωρούνται σημαντικά έργα της πρώιμης εποχής του ζωγράφου που δείχνουν την πορεία προς την δημιουργία του μεγάλου ζωγράφου που σήμερα γνωρίζουμε. Ίσως το έργο που μας εντυπωσίασε περισσότερο ήταν η «Εκσταση του Αγίου Φραγκίσκου». Μια μορφή λουσμένη από ένα υπερκόσμο φως...

Ήταν ένα εποικοδομητικός και ταυτόχρονα διασκεδαστικός περίπατος στο πλούσιο και ανεξερεύνητο για πολλούς, ιστορικό κέντρο της Λευκωσίας. Μια μοναδική εμπειρία που θυμόμαστε όλοι με νοσταλγία

Αρχαίο Θέατρο Κουφρίου

Οικία Χατζηγιωργάκη Κορνέσιου

Ιερά Μονή Αγίου Γεωργίου Αλαμάνου

Βυζαντινό Μουσείο, Λευκωσία

Ο "Καλός Οντάς", Οικία Χατζηγιωργάκη Κορνέσιου

Προβολή Ταινίας "War Horse"

Βραδιά Ομιλών

Βραδιά Ομιλών